

ANTİK YUNAN FELSEFESİ

Asis. Niyazi ÖKTEM

I — FELSEFE, HUKUK FELSEFESİ VE ÖNEMLERİ

Esas konumuz «Antik Yunan Felsefesi» ne geçmeden önce «Felsefe, Hukuk Felsefesi ve Önemleri» adı altında bir bölüm yapmakta yarar görüyoruz, çünkü hukukçu için felsefe ve hukuk felsefesinin değeri bilinmezse, Antik Yunan Felsefesinin önemi hiç anlaşılmayacaktır.

XX. yüzyıl sorunlara ve bilime pragmatik eğilimlerle yanaşan bir tutum içindedir, onun için pratik fayda her alanda yeğ tutulacaktır. İnsana maddî açıdan bir şeyler veren, dolaylı veya doğrudan para, şan, şöhret ve rahat yaşam sağlayan her bilim dalı etüd edilmeye lâyık, diğerleri ise boş laf, kuru kalabalık ve hatta zararlıdır. Örneğin, doğa bilimleri insanın doğayla savaşında onu yenip, ganimetler elde etmesi açısından faydalı, hukuk, siyaset vs. gibi bilim ve disiplinler ise rahat yaşamın garanti altına alınması bakımından gereklidir. Felsefe ve benzer bilim dalları pratik fayda sağlamadıklarından üzerlerinde durulmasının, varolmalarının neden ve amacı yoktur.

Şüphesiz doğa bilimleri ve insana doğrudan pratik yarar sağlayan sosyal bilimler birer bilim dalıdır, insan için gereklidir, onlarda da gerçeğin aranması temel ilkedir, ama bu demek değildir ki gerçeği arayan diğer bilimlerin ihmali, onlara yer verilmemesi, önemlerinin yadsınması gerekmektedir. Bu faydacı tutumu kınanmıyoruz, evet insan maddî rahat ve huzuru önce arayacak-

tır, yaşamını sürdürmek için gerekli yiyecek, giyecek, barınak ihtiyaçlarını tatmin yoluna gidecek, ancak ondan sonra «acaba» sualini kendi kendine sorarak mutluluğa yönelecektir. Maddî gereksinimleri halledip daha ileriye gitmenin gereksiz olduğunu, mutluluğun yalnız fiziksel tatminden ibaret olduğunu, bilimin gördüklerimizi maddî açıdan anlamaya çalışmaktan ve ihtiyaçları karşılamaktan başka bir şey olmadığını söyleyenler de vardır. Oysa hayvanlar da icabında etraflarını tanıyıp, biliyorlar, onlarda yaşamlarını sürdürüyor, kendilerine faydalı olanı bulup, ihtiyaçlarını tatmin yoluna gidiyorlar, ama biz bununla yetinmiyor, başka şeyler arıyoruz, her şeyin «neden'ini», «niçin'ini» bulmak için gereğinde büyük çabalar gösteriyoruz. İnsanları, hayvanlardan ayıran en önemli unsur da budur sanırız, «akıl» olmasaydı «neden», «niçin» diyemez, duyu organlarımızla algıladığımız görüntülerle tatmin olur, felsefe yapamazdık. Kaldı ki felsefenin pratik yararı da vardır, felsefenin bir kolu olan ahlâk belli davranış biçimleri ileri sürerek, pratik yaşama hitabetmektedir.

Sorunu bilimsel bir gözlemlerle incelemeye çalışırsak, bilimin kökeninden, doğuş nedeninden devinerek yol almakta fayda görürüz. İnsanın maddî ve manevî iki yanı vardır, maddî yanıyla yaşayışını sürdürme, dünya nimetlerinden faydalanma, yaşamak için gerekli ihtiyaçlarını karşılama çabası içindedir. Mânevî yanı akıl sayesinde ortaya çıkar, akıl gerçeği aramak ister, nitekim insanlardaki kadar yetkin bir akıla sahip olmadıklarından, hayvanlar mânen az gelişmiştir. Demek ki insanoğlu maddî ve mânevî varlığıyla bir bütün halindedir, her iki varlığın yaşaması için gıda gerekmektedir, maddî yanın gıdalarının neler olduğu biliniyor. Mânevî yanı nasıl doyacaktır, onun gıdası nedir? Gerçek..., insan neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bilmeden asla mutlu olamaz. Duyularımızın algıladığı şeyler gerçektir şeklinde bir cevap ne derece tatmin edicidir, unutmayalım ki ateşli bir hasta için sıcak bir oda buz gibi olabilir, keza bize göre kırmızı olan obje, renkkörü için yeşil veya mavi olabilir ve nihayet mikroskobun keşfiyle düz diye bildiğimiz bıçak ağzının girintili çıkıntılı olduğunu artık öğrenmiş bulunuyoruz, işte gerçeği bulma arzusu ve yaşam gereksinimleri bizi bilme eylemine sürüklemektedir (1).

Gelişigüzel bilgi geçersiz ve yanıltıcıdır, ancak sistemli bilgi ve davranışlarla gerçeğe ve yararlı olana ulaşmak mümkündür, zaten

(1) ARAL: s. 111.

bu da bilim demektir (2). Bilim «aynı konuya, ya da konu alanına yönelmiş ve genel olarak geçerli bilgilerin bir sistemidir (3)».

Bilime geçiş bilgi aracılığıyla olmaktadır, bu geçiş nasıl meydana geliyor?

Bilgi üçe ayrılır: Adi bilgi, bilimsel bilgi ve filozofik bilgi (4). Şimdi bunları teker teker inceleyelim.

Adi Bilgi: «Bilimsel bir disiplin altında elde edilmiş olmayıp, yalnızca alelâde insanların duyum verilerine ve düşüncelerine dayanan bilgi türüdür» (5). Gelişigüzel, pratik yaşamın gereksinmelerine göre elde edilen bu bilgi değişkendir (6), sübjektiftir, izafidir, kapma ve dağınık olduğundan kodifie değildir. Realitede var olan bu bilgiler icabında gerçeği de yansıtabilirler, ama genellikle güvenilir değildir (7), adi bilgi yalnızca isbat edilmediği sürece doğru sayılır.

Bilimsel Bilgi: Gelişigüzel elde edilmeyen, bir yöntem, bir sisteme dayanarak toplanıp kodifie edilen, her zaman için geçerli olup, gerçeği dile getiren genel bilgilerdir (8). Ortaklaşa özellikleri olan konulardan objektif sonuçlar çıkarır, her türlü zaman ve yer koşullarında doğrudur, geçerlidir (9), ancak çeşitli bilimsel etkenlerle değişik şekilde tezahür edebilir.

Bilimsel bilgi kendi içinde İdeal Bilimler ve Reel Bilimler diye ikiye ayrılır (10), ayırımıdaki kıstas adlarından da anlaşılacağı üzere, ideal bilimlerin ideal, soyut; reel bilimlerin ise reel, somut konularla uğraşmasıdır (11).

İdeal bilimler gerçeğe, bilginin kaynağına akılla ulaşmaya çalışır, deneyin yeri yoktur sisteminde, ancak uygulama sırasında deney olabilir, zaman içine yerleştirilemezler, yeter-neden kanunları ve tümdengelim yöntemi hâkimdir (12). Örneğin, matematik, mantık, estetik ve etik, ideal bilimlerdir.

(2) İbid. s. 111.

(3) İbid. s. 99 ve YÖRÜK: s. 1.

(4) ARAL: s. 99-103 ve YÖRÜK: s. 3-8.

(5) ARAL: s. 100.

(6) İbid. s. 100.

(7) İbid. s. 100 ve YÖRÜK: s. 4.

(8) ARAL: s. 101.

(9) İbid. s. 102 ve YÖRÜK: s. 6.

(10) ARAL: s. 104-111.

(11) İbid. s. 105.

(12) İbid. s. 105-106.

Reel bilimlerde ise bilginin kaynağı duyu organlarına bağlı olan deneydir, ancak akıl süzgecinden geçen bir deneydir bu. Bu tür bilimlerin sisteminde ana ilke kozalite, nedenselliktir. Deneyden genel kaidelere gittiğinden yönteminin tümevarım olacağı aşıkârdır (13). Belli zaman koşullarına girebilen reel bilimler ikiye ayrılır: Doğa Bilimleri - Tinsel Bilimler (14). Doğa bilimleri, adından da anlaşılacağı gibi, doğayla uğraşır, belli nedenlerden belli sonuçlar çıkararak evreni fiziksel açıdan tanımaya çalışır. Örneğin, fizik, kimya, biyoloji vs. vs. (15). Tinsel bilimler ise ideal bilimlerle reel bilimler arasında köprü kuran konuları içine almaktadır (16), ancak reel yanı ağır bastığından bu grupta mütalaa edilmektedirler. Tinsel bilimlere psikoloji, tarih, vs. gibi örnekleri verebiliriz. Sınıflandırma açısından tartışmalara yol açan tinsel bilimlere kültür bilimleri de denmektedir.

Filozofik Bilgi: Son yüzyıllara dek tüm bilgiler Genel Felsefe çatısı içinde bir araya gelmekte idi (17). Bunun böyle olması normaldir, çünkü felsefe tüm bilgileri içine alan, olay, nesne ve insanların geçmişini, şimdiki anını, geleceğini, derinliğine ve genişliğine her türlü açıdan tüm olarak değerlendirip, inceleyen bir bilimdir (18). Zaten ünlü filozoflara baktığımızda Thales, Pitagor, Descartes gibi şahsiyetlerin aynı zamanda matematikçi veya fizikçi olduklarını görürüz. Zamanla, Rönesansla birlikte, diğer bilim dalları yavaş yavaş felsefeden kopmaya başlamıştır, matematik bu kopuşu Antikite'den beri gerçekleştirmiştir (19).

Doğa bilimleri ve felsefe o kadar birbirlerine bağlı addediliyordu ki, ünlü filozof Descartes'a göre felsefe bir ağaca benzetilmekte idi, ağacın kökü metafizik (fizik ötesi), gövdesi doğa bilimleri, dalları ise uygulayıcı mekanik, tıp, ahlâk vs. idi (20). Felsefenin diğer bilimlerden ayrılması salt değildir, felsefe ile diğer bilimler arasında devamlı bir ilişki mevcuttur, felsefe doğa bilimlerinin oluşumunda büyük rolü olan ve onlara yöntem veren bir

(13) İbid. s. 106.

(14) İbid. s. 107-111.

(15) İbid. s. 107.

(16) İbid. s. 108.

(17) CUVILLIER: II, p. 505 ve YÖRÜK: s. 9.

(18) del VECCHIO: s. 11 ve YÖRÜK: s. 7.

(19) YÖRÜK: s. 9 ve CUVILLIER: I, p. XX.

(20) CUVILLIER: I, p. XIX.

bilimdir (21), kaldı ki felsefe dinamik olup, geleceğe atılan bir tutum içindeyken, bazı bilimler, örneğin matematik, bünyesi icabı statiktir (22).

Diğer bilimlerden ayrılan felsefenin içeriğinin saptanması da gerekiyor şüphesiz. Filozofi (felsefe), yunanca bir kökene sahip olup, bilgi sevmeye anlamına gelmektedir (23). Felsefenin tanımını ilk kez Aristo yapmıştır, ona göre felsefe varlığın varlık olarak incelenmesi, ilk nedenin araştırılması ve son amacın, dolayısıyla Tanrı'nın kavranması sorunlarını içine alır (24). Bu tanımlama çağımıza kadar geçerli kabul edilmiş ve düşünürler sorunlara adı geçen ayırımı göre eğilmişlerdir. Ancak çağdaş düşünce, Aristo'yu da göz önünde bulundurarak felsefenin tanımını şöyle yapıyor: Felsefe, önce varlığı varlık olarak inceler (ontoloji, varlık teorisi); daha sonra onu bilgi açısından tanımaya çalışır, ueyin bilinip bilinmeyeceği, bilginin kaynağının ne olduğu sorunlarını araştırır (epistemoloji, gnozeoloji, bilgi teorisi); ve nihayet aksiyoloji ile varlık ve olayları değerlendirmeye gider, değer ne olduğunu, nelerin değerli, nelerin değersiz kabul edileceğini saptamaya çalışmak aksiyolojinin (değer teorisi) görevidir (25).

Bilim dallarının ayrılmasıyla felsefenin öneminin azaldığı yolunda yaygın bir kanı mevcuttur. Faydacılık açısından da çeşitli eleştirilere maruz kalan felsefe acaba gerçekten de faydasız, gereksiz, boş laf, yalnız ve yalnız kafa sporu mudur?

Son yüzyıllara kadar diğer bilimlerin felsefenin kolları olarak nitelendirildiğini gördük, böyle olunca bırakalım tinsel faydayı, doğa bilimlerini bile doğuran felsefenin maddi faydasının yadsınması acaba ne derece geçerli olacaktır? Kaldı ki insanın bilme, gerçeği arama ihtiyacının tek tatmin yolu olarak ele alınan felsefenin, mânevi faydası da asla inkâr edilemez (26). Gerçeğin bilinmesinde pratik fayda da vardır, asıl değerleri, olması gerekeni, ahlâk ve adaleti felsefe sayesinde tanıyan insan, iç dünyasını aydınlatarak diğerlerine karşı doğru, ahlâklı, olması gereken şekilde davranarak, mutlu evrenin kurulmasına hizmet eder (27)

(21) İbid. p. XXI.

(22) İbid. p. XXII.

(23) CUVILLIER: I, P. XII ve GÖKBERK: s. 17.

(24) CUVILLIER: II, p. 506 ve GÖKBERK: s. 101.

(25) ARAL: s. 130 ve ÖZBİLGİN: s. 49-50.

(26) ARAL: s. 129 ve YÖRÜK: s. 15.

(27) ARAL: s. 131.

Böylesine köklü ve tümel bilgiler sistemini (28) ancak ve ancak bilime saygısı olmayan, veyahut olayları yalnız duyu organlarının aldığı görüntüleri ile yeterli sayan az gelişmiş kafaların mahkûm edeceğini anlamak hiçte zor değildir sanırız, acaba onlar mahkûmiyet gerekçelerinde felsefe yaptıklarının farkında değiller mi?

Felsefe bir bilimdir, geneldir, çok geneldir, maksimum geneldir. Realite içinde vardır, ancak o realitenin üstündedir, tüm varlıklar üstünde köklü, derin bilgilerle gerçeğe götürür insanı. Akıl, deney, tündengelim, tümevarım, kozalite, son erek, bilimdeki tüm yöntem ve sistemler felsefede mevcuttur. İdeleri, değer evrenini de içine alan felsefe, insanlığın son amacı, mutluluğun ta kendisidir.

Hukuk Felsefesi'ne gelince, önce onun da tanımını yaparak, değerini ortaya koymaya çalışalım. Ünlü filozof - hukukçu G. del VECCHIO'ya göre «Hukuk Felsefesi, hukuku mantıksal tümlüğü itibariyle tarif eden, tarihsel gelişmesinin köken ve ana hatlarını araştıran ve saf akıldan çıkarılan adalet fikri ile hukuku değerlendiren İlimdir» (29). Del Vecchio salt felsefe açısından da hukuk felsefesinin yerini saptamış ve Kantçı felsefe ayırımından hareket ederek felsefeyi teorik ve pratik diye ikiye ayırıp (30), hukuk felsefesini pratik kolda etik (ahlâk) birlikte ele almıştır (31), teorik bölümde ontoloji, gnozeoloji, mantık, psikoloji ve estetik bulunmaktadır. Filozofun hukuk felsefesini genel anlamdaki ahlâkla birlikte değerlendirmesi, ahlâk ve adaletin kardeş iki kavram olmasından ileri gelmektedir. Demek ki del Vecchio'ya göre hukuk felsefesi hukukun mantıksal tanımını, tarih boyunca gelişimini ve etik değerlendirmesini yapıyor (32). Kanımızca hukuk felsefesinin betimlendirilip, fonksiyonlarının saptanmasında, genel felsefenin içeriğindeki ayırımlardan yararlanmak daha doğru olacaktır, yani «Hukuk felsefesi, genel felsefeye paralel bir yol tutmak, genel felsefe varlığı hangi açılardan inceliyorsa, o da hukuku o açıdan incelemek zorundadır» (33).

O halde Hukuk Felsefesi önce hukuku ontolojik açıdan inceleyecektir; hukukun ne olduğunu, neyin hukuk, neyin ahlâk ve örf

(28) İbid. 129-130.

(29) del VECCHIO: s. 14.

(30) CUVILLIER: I, p. XIII.

(31) del VECCHIO: s. 11.

(32) ÖZBİLGİN: s. 49 ve del VECCHIO: s. 4-12.

(33) ÖZBİLGİN: s. 49.

olduğunu araştırarak (34), hukukun esasını saptamaya çalışacaktır. «Hukuk, bireysel, ya da kollektif bir irade ürünü müdür, sosyal ve sosyal dışı (Jeografik, klimatolojik) koşulların ürünü müdür?» (35). Hukuk felsefesi daha sonra, hukuku gnozeolojik açıdan inceleyecektir, hukuk hakkında neyi bilip, neyi bilemeyiz, hukukun özüne inmek mümkün müdür, yoksa amprik verilerden ileri gitmek imkânsız mıdır? Hukuk hakkında bilgiyi akılla mı, duyularla mı, yoksa sezgiyle mi öğrenebiliriz (36)? Ve son olarak hukuk felsefesi değerlendirme, aksiyoloji sorunu üzerine eğilmek durumundadır. Hukuksal değerler salt mıdır, zaman ve yer koşullarıyla birlikte değişir mi, duyular evreninde mi, yoksa akılsal evrende mi yer alırlar?

Genel Felsefe ile Hukuk Felsefesi arasında kurmaya çalıştığımız bağdan sonra hukuk felsefesinin önemi daha da iyi anlaşılıyor sanırız. Hukukun ne olduğunu, nasıl bilineceğini, meydana gelen hukukun gerçekten olması gereken olup olmadığını, son amaca yönelme durumunu bilmeden pozitif hukukun incelemesini yapmak, hukukun bilim olmadığı görüşünü haklı çıkarmaktan başka, insanı ne olduğunu bilmediği bir takım kaidelerin despot uygulayıcısı veya zavallı kölesi durumuna düşürür (37).

Hukukun fonksiyonları açısından da soruna eğilirsek, görürüz ki hukuk normu bir yandan etik değer, diğer taraftan sosyal olguyla beslenmektedir (38). Bir başka benzer deyişle «Hukuk adalete yönelmiş bir toplumsal yaşama düzenidir» (39). Adalet kavramı söz konusu olduğu zaman görülür ki adalet, hukukun bir yanı olmaktan başka Kant'cı ayırımı göre Felsefenin de pratik kısmının etik yönünden çıkmaktadır (40). Hukukcu olarak bünyemizde her an yer alan adalet, felsefi bir realite olduğuna göre, felsefe yapmıyoruz, Hukuk Felsefesine eğilmemiz kesin olarak zorunludur.

Bu konular incelenmediği taktirde kanun koyucunun her eylemi meşrudur. Örneğin, trafik kurallarına uymayanları idam ettir-

(34) ÖZBİLGİN: s. 49.

(35) ÖZBİLGİN: s. 50.

(36) İbid. 50.

(37) ARAL: 133.

(38) ÖZBİLGİN: s. 18.

(39) ARAL: s. 9-10 ve ÇAĞIL: s. 23.

(40) CUVİLLIER: I, p. 13.

mek, ölümlerin bacadan çıkarılmasını şart koşturmak, borcunu ödemeyeni hiçbir şekilde sorumlu tutmamak vs. gibi kanunlar neden hukuka aykırı olsun, neden kabul edilmesin ve neden uyulmaktan kaçınılsın? Oysa durum hiçte böyle değildir, kanun koyucu adaleti gerçekleştirecektir. Pozitif hukuku yetkinleştirmek, kusurlarından, noksanlarından arıtmak, değer açısından yenilik getirmek için kanun koyucu Hukuk Felsefesini kaynak olarak ele alıp, çalışmalarını buna göre yürütmek zorundadır. Diğer yandan «Hukuku koyan üstün güç karşısında insan, körükörüne tüm beden ve ruhu ile teslim olmak istemez» (41), o hukuka, makul, kabule değer, olması gereken olduğu, sağlam temellere dayandığı sürece hürmet gösterecektir.

Demek ki hukukun etik ve mantıki doğruluğunun sağlanması, Hukuk Felsefesinin görevidir, ancak bu taktirdedir ki hukuk bireylerce onanacak, adaletli bir düzenin gerçekleşmesinde kanun koyucunun yolunu aydınlatacaktır (42).

II — YUNAN FELSEFESİ :

Antik Yunan Felsefesini incelemekteki gerekçemiz, çağlar boyunca her türlü din ve düşünce sisteminde etkisini gösteren bu düşünce akımını tanımadan ileriye gitmenin çok güç olmasıdır, gerçekten de Eski Yunan bir kültür dehası olarak ortaya çıktıktan sonra, zamanımıza dek hükümranlığını sürdürmüştür (43). Tinsel bilimler, felsefi bilimler, sosyoloji doğumunu Yunanistan'a borçludur (44). Yunan Felsefesi Plotinus, Seneka, Marcus Aurelius, Çiçeron'la Roma'ya geçmiş, stoisizm'le Hristiyanlığın gelişmesinde büyük etkide bulunmuş, Ortaçağ'da St. Thomas d'Aquin, St. Augustin ile Kilisenin temel direği olmuştur (45), daha sonra bir cepheden materializmi, diğer cepheden idealizmi etkileyerek Modern Felsefenin ana kaynağı haline gelmiştir (46). Yunan felsefesinin insana dönük tutumu Rönesans sonrasının düşünürleri tarafından bir kez

(41) ARAL: s. 134.

(42) İbid. s. 134-135.

(43) GÖKBERK: s. 15.

(44) ÖZBİLGİN: s. 146 ve BOUTHOU: p. 10-18.

(45) WERNER: p. 268.

(46) İbid. p. 269 ve BİRAND: s. 3.

daha ele alınarak, konu derinliğine eleştirildikten sonra, bugünkü insan değeri yaratılmıştır (47). Bilhassa Descartes ve Bacon'da başlatılan bu tutumla spekülâtif felsefeden pratik yararlar elde edilmesine gidilerek, insan doğanın maliki, efendisi durumuna getirilmiştir (48). Bacon tümevarım, Descartes akılcı, matematikçi yöntemle evrene hükmetmeye çalışmışlardır (49).

Daha önce gördüğümüz gibi, felsefe sözcüğünü Yunanistan yaratmış, felsefenin terminolojisi büyük ölçüde Yunanlı filozoflarca kurulmuştur, bilhassa Aristo, felsefeye içerik vermiş «son erek (entelleki)», «ilk neden», «varlık olarak varlık» gibi kavram ve sözcükleri felsefeye kazandırmıştır (50). Diğer yandan filozofik okullara ve realiteye değişik felsefi açıdan bakış Eski Yunan'da oluşmuştur; idealizm-materializm, rasyonalizm-amprizm, septisizm-dogmatizm, nominalizm-objektif idealizm-konseptüalizm (51) gibi görüşler burada ortaya çıkmıştır.

Tüm bu kavram, görüş ve düşünceler felsefeyle birlikte, hukuk felsefesini de etkilemiş, ayrıca hukuk felsefesini ve hukuku doğrudan etkisi altına alan bir çok fikir akımı gene Antik Yunan düşüncesinde ortaya çıkmıştır. İyonya Okulunda sosyal düzen (nomos) - doğal düzen (fizis) ayırımını görüyoruz, sofistler doğacı hukuku bulmuş (52), Platon, olan ve olması gereken düzen karşıtlığını derinliğine inceleyerek olması gereken «ideal hukuku» salık vererek, hocası Sokrat'la birlikte Doğal Hukuk Teorisinin ilk habercisi olmuş, Aristo konseptüalist tutumuyla sosyal düzen ve olması gereken düzen karşıtlığını köklü bir şekilde uzlaştırmıştır (53). Ve nihayet Stoisizm'le çağlar boyu insanlık tarihini yöneten, hukuk kaidelerini etkileyip «toplumsal sözleşmeyi» doğuran Doğal Hukuk Teorisi bütünüyle kendini göstermiştir (54).

Demek ki «tarihi süreç içinde oluşan ve gelişen felsefe» ve hukuk sistemleri, çok kere Klasik Yunan Felsefesinde temellenmektedir. Bu Klasik Felsefenin üstadları, Ortaçağ'da olduğu gibi, Yeni

(47) WERNER: 273.

(48) İbid. 273.

(49) İbid. s. 273.

(50) CUVILLIER: II, p. 506.

(51) ÖZBİLGİN: s. 176-177.

(52) İbid. 150-152.

(53) İbid. 176-177.

(54) del VECCHIO: s. 51 ve ARSAL: 118.

Zamanlar Felsefesi içinde ve günümüzde de, filozoflar ve hukukcular için ilham kaynağı olmakta devam etmektedirler» (55), yaşamamıza etkisi her sahada görülen Batı Felsefesi, manevi kaynağını Antik Yunan dünyasında bulur (56).

Antik Yunan Felsefesini incelerken Kozmolojik Devir, Antropolojik Devir ve Büyük Sistemler Devri diye üçlü bir ayırıma gittik, oldukça klasik olan bu ayırımında kıstas her üç devrin filozof ve okullarında olan ortaklaşa karakterdir, gerçekten de ilk iki devirde sistemsiz olarak önce doğa, sonra insan, son devirde ise hem insan hem de doğa sistematik bir şekilde incelenmiştir, bu son aşamada, aynı zamanda büyük filozofik sistemler de ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan, felsefe ve hukuk birbirinden kopmaz iki bilim dalı olduğu gibi, siyaset ve sosyoloji bilim veya disiplinleri ise ayrıca sıkı bir şekilde onlara bağlıdır. Bu nedenle düşünür ve okulları incelerken, onların sosyolojik ve siyasal görüşlerine, az da olsa yer vermeyi zorunlu saydık.

A — KOZMOLOJİK DEVİR :

Bu devirde, isminden de anlaşılacağı üzere düşünürler insan sorunu üzerine henüz eğilmemişlerdir, onlar önce doğayı meydana getiren ilk öğeleri tanıma çabası içindeydiler (57). Evrenin meydana gelişi, astronomi, coğrafya ile ilgili sualler sorup, gezegenlerin, bu arada özellikle Dünya ve Güneşin mahiyet ve yapıları üzerinde düşünceler ileri sürerlerdi (58).

Önce sırf düşünsel faaliyetle ortaya çıkan Kozmolojik Devir Filozofları, bunu pratik evrene sokmakla, matematik, fizik gibi bilimlerin doğumuna yol açmışlardır, nitekim Thales ve Pitagor'un filozof-matematikçi olduğunu biliyoruz. Felsefenin pratik yarar sağlamadığını ileri sürenlere Pitagor ve Thales örneği yeterli cevap olur sanırız.

Evreni yaratan ilk ana madde (arkhe) nedir?

(55) BİRAND: s. 3.

(56) İbid. s. 7.

(57) WERNER: p. 22-23; ARSAL: s. 14 ve ÖZBİLGİN: s. 147.

(58) BİRAND: s. 13 ve ŞENEL: s. 85.

Thales'e göre sudur bu, yaşayan, canlı, yaratma gücüne sahip, ruhu olan bir su (59).

Anaximandros için realitelerin gerçek ilkesi sonsuzluktur (Apeiron), maddeler arasında bir zıtlık vardır, yaş-kuru, soğuk-sıcak vs. gibi zıtlıklar arasında sonsuz, bitmeyen bir savaş hüküm sürer, evren bu savaştan doğmuştur (60).

Aneximenes için ilk ana madde havadır (61).

Thales, Anaximandros ve Aneximenes Kozmolojik Devrin İyonya Ekolünün Millet Bölümünü meydana getiriyorlardı, ikinci bir bölüm vardır ki, bu İyonya Ekolünün mihenk taşı Heraklit'tir. Ünlü filozofa göre, ilk ana madde evrensel, sonsuz, yaratıcı bir ateştir. Zıtlıklar kavgası ateşle sona erer, evrenin sonu global bir ateş olacak, yeni hayatlara doğum hazırlayacaktır, ateş aynı zamanda evrensel akıldır, yani Tanrıdır (Logos) (62). «Bir nehre iki kez girilmez» diyor Heraklit, evren devamlı devinim halindedir, statiklik görünümündedir, asıl olan sürekli devinimdir (63). Heraklit'in hukuk açısından önemli yanı, olan düzen (nomos) ve olması gereken doğal düzen (fisis) ayırımı yapıp, nomosun fizise uyması gerektiğini savunmasıyla Doğal Hukuk veya Doğacı Hukuk Teorisinin ilk habercisi olmasıdır (64).

İyonya Ekolü ile birlikte, Antik Yunan Felsefesinin önemli kişilerinden biri Pitagor'dur, adı geçen düşünür matematik kanunlara, ve akıla göre evreni yöneten bir ruhtan sözeder (65), her şeyin aslı bu ruhtur, insan da ruhun bir parçasıdır (66). Matematik, astronomi gibi doğa bilimlerinin kurucusu olan Pitagor, aynı zamanda her şeyi ruh idesine bağlamakla, felsefe sahasında ontolojik ve aksiyolojik açıdan idealizmin, evrenin salt akılla kavranacağını mümkün görmekte ise gnozeolojik açıdan rasyonalizmin kurucusu durumundadır (67), şüphesiz Heraklit'de de ruha rastlamaktayız, ancak ruh idesi Pitagor'da daha sistematiktir.

(59) BİRAND: s. 13; WERNER: p. 23 ve ŞENEL: s. 85.

(60) BİRAND: s. 14 ve WERNER: p. 23.

(61) WERNER: p. 23; ŞENEL: s. 85 ve BİRAND: s. 15.

(62) WERNER: p. 25; ŞENEL: s. 30 ve BİRAND: s. 19.

(63) ŞENEL: s. 90 ve BİRAND: s. 19.

(64) ÖZBİLGİN: s. 152.

(65) WERNER: p. 29.

(66) ŞENEL: s. 92.

(67) WERNER: p. 30.

Yukarıda adı geçen filozoflardan sonra, Parmenides ve Zennon'un meydana getirdiği Elea Ekolünü görürüz, bu okul evrende her şeyin durgun olduğunu ileri sürerek, dinamik Heraklit'in karşısına çıkmaktadır (68).

Kozmolojik Doğa Felsefesi Empedokles, Anaxagoras, Demokrit ve Leukippes'le birlikte sona ermiştir. Bu grup düşünürlerde ana fikir, ilk öğelerin atomlardan meydana gelmiş olmasıdır (69). Devinimleri ile evrensel akıllı doğuran atomlara inmek esas bilgiyi gerçekleştirmektir. Görülüyor ki, bilimsel olarak ancak çağımızda gözlemi yapılabilen atomları Antik Yunan Felsefesi daha o çağda keşfetmişti.

B — ANTROPOLOJİK DEVİR :

Bu devirle birlikte sorun artık süje, insan üzerine eğilme şeklini almıştır. Önce doğanın incelenip, sonra sıranın insana gelmesi normaldir, insanoglu içinde bulunduğu, şaşarak baktığı evreni tanıyıp, ilk nedenleri anlamaya çalıştıktan sonra kendi bilincine varacaktır, kendi, dış evrene kıyasla daha bilinendir.

1 — Sofistler :

İnsan sorunu üzerine eğilen ilk filozoflar sofistlerdir. Sofist, önceleri bilim ve sanatta usta olan kimselere verilen sıfattı, Platon bu sözcüğe, «sahte bilmi yüksek fiyatla satarak hocalık yapıp, kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen insan» şeklinde bir anlam vermiştir (70).

Sofistlere göre salt gerçeklik yoktur, olsa bile insan her şeyi saltlıkla bilemez, böylece her şeyden şüphe eden sofistler, felsefe tarihinde şüphecilik (septisizm) akımının kurucusu olmuşlardır (71). Septik tutum önce sakıncalı gibi görünmektedir, sofistler bilimsel olmasa bile şüpheciliği, acabayı ortaya atmakla, insanın doğru olarak kabul ettiği şeylerde açık kapı bırakması gerektiğini görmüşlerdir. Dogmatik düşünceyi tarihte ilk kez onlar sarsmıştır, keza

(68) İbid. p. 33 ve BİRAND: s. 21.

(69) WERNER: p. 40; ŞENEL: s. 94 ve BİRAND: s. 27-29.

(70) BİRAND: s. 30 ve ŞENEL: s. 105.

(71) BİRAND: s. 31.

gözlem, kıyas, kritik gibi bilimsel yöntemleri de onlar keşfetmişlerdir (72).

«Her şeyin ölçüsü (ampirik) insandır» diyor ünlü sofist Protogoras (73). Duyu organlarıyla algılanan şeyler sübjektif ve değişiktir, doğru olan şey şu anda algılanan, duyulan, özlenen, istenilen şeydir. Böyle olunca, insanın başkalarına kendi görüş ve isteklerini kabul ettirmeye çalışmasında, aslında belli kişi için, belli zaman ve yer koşullarında doğru gibi görünen şeyleri saltmış gibi ele alma durumu vardır. Her amprik şahısa göre ayrı ayrı saltlık olmaz, o halde salt şeylerden bahsedemeyiz (74). Fakat herkes için değişmeyen bir şey mevcuttur ki, o da yararlı ve gerekli olanıdır (75).

Şüpheli ve rölativist tutum siyasal ve sosyal düşüncelerini de etkilemiştir, ancak ahlakta yarar ve gereklilik gördüklerinden bazı sofistler, örneğin Protogoras, bu açıdan dogmatik tavırla karşımıza çıkmaktadır, ünlü düşünürüne göre, insanı hayvandan üstün kılan değer ahlaktır, her insan, insan olma erdeminden dolayı adalet ve ahlâkın bir parçasıdır (76). Devlet ve sosyal düzen egemen sınıfların baskı aracıdır, kuvvetlinin zayıfı sömürmesi şeklinde tezahür eder. Oysa, insan doğasına uygun, onun karakterine hitabeden bir sosyal ve siyasal düzen kurmak gerekmektedir. Burada sofistler arasında fikir ayrılığı ortaya çıkıyor, kimine göre doğada eşitlik vardır, hukuk bu eşitliği bozmuştur; diğerlerine göre doğada eşitlik yoktur, hukuk ve devlet eşitliğin kurulması için çaba gösterecektir (77).

Sofistlerin doğal hukuk yanlısı olup olmadıkları tartışmalara yol açmıştır, doğal hukuk değilse «doğacı (natüralist) hukuk» olduğu şeklindeki görüşe yönelik çağdaş bir çok düşünürce yeğ tutulmaktadır (78). Durumun tartışması dışında kalarak şunu söylemek isteriz ki, doğal veya doğacı hukuk sorunu bir yana sofistler tarihte ilk kez «toplumsal sözleşme» fikrini ileri süren düşünürler-

(72) ÖZBİLGİN: s. 151 ve BOUTHOU: p. 11.

(73) WERNER: 48; YÖRÜK: s. 67 ve del VECCHIO: s. 36.

(74) BİRAND: s. 31 ve WERNER: p. 48.

(75) BİRAND: s. 32.

(76) WERNER: p. 48.

(77) İbid. p. 49 ve ÖZBİLGİN: s. 149-150.

(78) ÖZBİLGİN: s. 150-151; BOUTHOU: p. 10 ve GÖKBERK: s. 58.

dir. Mukavelede taraflar ister yönetenlerle, insanın ampirik doğası olsun, isterse gene yönetenlerle insanın üstünde ve dışında olan adalet idesi olsun, bizim için önemli olan, «toplumsal sözleşme» fikrinin ortaya çıkmasıdır (79).

Aristo'dan önce insanın toplumsal bir hayvan olduğunu tesbit eden ilk düşünür Protogoras dışında (80), sofist olarak tanınan filozoflara Hippias, Gorgias, Prodicos gibi şahsiyetleri de ilave etmek mümkündür.

2 — Sokrat :

Çağımızı etkileyen bir çok felsefi akımın kökeninde Sokrat'ı buluruz, modern düşünce ne denli Platon ve Aristo'nun etkisinde ise, bu iki düşünür, bilhassa Platon da o denli Sokrat'ın etkisindedir. Fikirlerini Platon ve Xenophon'un yapıtlarından çıkarıyoruz, ayrıca Aristofanes'in ünlü tiyatro oyunu «Bulutlar» da da Sokrat adını olumsuz şekilde görüyoruz (81).

Genel Felsefesine geçmeden, ahlâk ve erdem açısından yaşantısına bir gözetmekte fayda umarız. Ünlü filozof Delf Tapınağında ki «kendini tanı» öğütünü kabullenmiştir (82), «herkes her şeyi bildiğini ileri sürer, oysa hiç bir şey bilmemekteler, ben hiç bir şey şilmediğimi bilmekle, diğerlerinden daha fazla bilgiye sahibim» diyor Sokrat (83).

Kimsenin hiç bir şey bilmediğini anlatmak, esas bilginin ne olduğunu aramak, bu durumu herkese açıklamak için yollara düşer filozof; Atinalıları uyarmak için koşar, çabalar, tartışmalara girer, ama iyi niyetli çalışmaları dostdan çok düşman kazandırır ona, nihayet düşmanları «gençleri kötü yola sevk etmek, tanrılara inanmamak» suçlarıyla mahkemeye verirler (84), güzel bir savunma yapar Beşyüzler Meclisinin karşısında, fakat az oy farkıyla idama mahkûm edilir. Dostları kurtarmaya çalışırlar, o «en adaletsiz düzenin, düzensizlikten daha iyi olduğunu» söyleyerek, düzenin korunması amacıyla baldıran otu zehirini içerek yaşamını sona er-

(79) BİRAND: 35 ve ŞENEL: s. 113.

(80) WERNER: p. 48.

(81) İbid. s. 52.

(82) İbid. s. 58; GÖKBERK: s. 61 ve ŞENEL: s. 153.

(83) WERNER: p. 52.

(84) ŞENEL: s. 148.

dirir (58). Görülüyor ki, Sokrat adalet, hukuk, ahlâk ve erdem açısından insanların pek azına nasibolan bir yaşam sürecinden geçmiştir. Ancak adalet çok kez düzene yeğ tutulmalıdır.

Genel Felsefesini isimlendirmekte tereddüt gösterilmektedir, çünkü büyük sistemleri kurmaktan ziyade doğurtan olmuştur o, zaten annesiyle aynı mesleği seçtiğini söyleyip dururdu, «annem ve ben ebeyiz, o çocuk doğurtur, ben bilgi doğurturum» derdi (86). Bununla birlikte, yaşamda en önemli amaç ve erdemini bilgi ve bilgelik (hikmet) olduğunu söylediğinden «Bilgelik Felsefesi» şeklinde adlandıracağımız bir akımın kurucusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (87). Sokrat, bençliğinde Kozmolojik Devrin filozoflarını etüd etmiş ve onların etkisinde kalmıştır. Ontolojik açıdan düşünür, varlıkların maddî olduğunu, fakat ruh aracılığıyla bir araya geldiklerini, uyuşum sağladıklarını ileri sürer, bu ruh evrensel olup, insanda da bulunur (88), ruh nasıl insanı yönetiyorsa evrensel akıl, evrensel ruh da evreni yönetir. İnsan ruhuyla evrensel ruh arasında sezgi aracılığıyla ilişki kurmak mümkündür (89).

Sokrat'ın esas önemini gnozeolojik sahada görürüz. Bilim evrensel ruhun tanınmasıdır, insan ruhu evrensel ruhla ilişki halinde olduğundan «kendini tanımak», ruhun derinliklerine inmek, evrensel ruhla özdeşleşmek, bilim yapmak demektir (90). Ölümsüz ruh, daha önce vücuttan bağımsız yaşarken gerçeği tanımıştı, şimdi onu hatırlamaya çalışmaktadır, aramak, bulmak, bilim yapmak hatırlamaya çalışmaktan başka bir şey değildir (91). Salt doğru vardır, insan bu tümel, salt doğruları öğrenebilir, bilgi sahibi olur, bilim yapar (92). Bilgi rölatif şekillerde tezahür etse bile, insan ruhunun evrensel ruha yaklaşmasıyla, sağlam, herkes için geçerli olan bilgilere ulaşmak mümkündür, böylece Sokrat doxa (sanı) karşısına episteme (bilgi) yi koymaktadır (93).

Bilginin, bilimin amacı evreni tanımaktır, tüm bilimsel çalış-

(85) GÖKBERG: s. 60; ÖZBİLGİN: s. 163 ve ŞENEL: s. 149.

(86) WERNER: s. 62.

(87) Ibid. p. 51.

(88) Ibid. p. 57.

(89) Ibid. p. 59.

(90) Ibid. p. 62.

(91) Ibid. p. 62-66.

(92) GÖKBERG: s. 59.

(93) GÖKBERG: s. 60.

malar evrenin özünü arar, tinsel varlığa sahip olan bu öz Tanrı'dır (94).

Bilginin özüne gitme yolları nelerdir? Duyu organlarıyla algıladığımız dış deneyi, kavramlar halinde belirleyip, sınırlarını çizmek gerekiyor. Yani tikelden (cüz) tümele (külli) geçmek bilimsel çalışmanın ilk adımıdır «bir şeyin özünü, ya da kavramını», yani değişmez özelliklerini «bilen kimse», yargısı için sağlam, değişmeyen bir temel bulmuş, böylece sallantılı sanılardan kurtulup, güvenilir bilgiye ulaşmış olur», Sokrat bu düşünceleriyle bir ölçüde tümevarım yönteminin kurucusu durumundadır (95).

Sokrat, felsefenin aksiyoloji bölümünü de büyük çapta etkilemiştir, insanın son amacı mutluluktur (eudaimonia) (96). Antropolojik Antik Yunan Felsefesinin ana teması zaten insana faydalı olan, onu mutlu eden unsurların araştırılmasıdır. Sokrat için mutluluk insana yararlı olan şeylerin akılla birlikte ele alınmasıdır (97), zaten bilimin, bir bakıma konusu da budur, insanın, ruhun derinliklerine inmesi, aklını kullanmasıyla mümkündür, asıl değerler ancak bilim yoluyla elde edilir. Önce yüreklilik, itidalle karşılaşır akıl. Değerli şeylerdir bunlar, ancak daha da ilerleyecek, adalet ve ahlâkı görecektir (98). Bilim yapmak işte budur, erdem ve mutluluk bilim yapmakla gerçekleşir, demek ki mutluluk, erdem ve bilim, özdeş aynı kavramlardır (99).

Bilimsel çalışmalardaki aşamalar, görüldüğü gibi sırasıyla itidâl, yüreklilik ve ahlâk-adalettir. Ruhun bedene egemenliği itidâl, itidâlin engelleri aşarak dış dünyaya karşı koyması yürekliliktir, gerçek yürekli davranışta aklın rolü büyüktür (100). Bilginin son aşamaya gelip evrensel düzeni anlaması ise adalet ve ahlâktır, adalet bilginin doruğundadır, insan aklının, insan ruhunun ilâhi akıl ve ruhla özdeşleşmesi adalettir (101).

Değerler sınıflandırılmasında, demek ki adalet ve ahlâk en üst sırada olup, Tanrıyla aynı düzeydedir, zaten Tanrı içeriği ahlâk ve

(94) WERNER: p. 66.

(95) GÖKBERK: s. 62.

(96) Ibid. 63 ve ŞENEL: s. 153.

(97) WERNER: p. 70.

(98) Ibid. p. 71.

(99) Ibid. p. 71 ve GÖKBERK: s. 63.

(100) WERNER: p. 72.

(101) Ibid. p. 74.

adalet olan evrensel bir ruhtur. Adaleti tanıyan mutlu, erdemli kişi yürekli, itidâlli, dostluk duygusunu bilen, ahlâklı, olması gereken ideal insandır.

İnsanların yaptığı kanunlar değişir, ama ilâhi evrensel adalet değişmez, gerçek adaleti tanıyan mutlu insanlar, kanunların bu değişmeyen adalete uygun şekilde yapılması için çaba göstermelidirler.

Sokrat'ın görüşlerini filozofik açıdan değerlendirmeye çalışırsak, varlıkların aslını tümel ruha bağlamakla ontolojik açıdan realist (objektif idealizm), varlıkların tanınabileceğini öne sürmekle gnozeolojik açıdan doymatik, bu tanımının akıl yoluyla gerçekleşeceğini söylemekle ise, gene gnozeolojik açıdan rasyonalist bir tutum içindedir. Ünlü düşünür asıl değerleri ideler evreninde gördüğü için, aksiyolojik açıdan da idealisttir. Ancak ileride göreceğimiz üzere, bu sınıflandırmayı sistematik olarak Platon'a vermek daha yerinde olur, baştan da belirttiğimiz gibi, Sokrat filozofik sistemlerin kurucusu olmamıştır, görevi bu sistemlerin doğumuna zemin hazırlamaktı.

Sokrat'ın siyasal fikirlerine gelince, bilindiği gibi siyasal fikirlerin doğmasında en büyük etken felsefi ve hukukî düşüncedir. Bu husus ünlü düşünür için de söz konusudur, genel felsefesiyle siyasal düşüncesi birbirini tamamlar. Sokrat ilâhi adaleti öngörüp, değerlerin doruğuna adaleti koymakla, Doğal Hukuk görüşünü dile getirmektedir.

Sokrat'ın ilk hedefi, hukuk ve siyasette ahlak ve adaleti kurmaktı (102). Toplumsal yaşamda birey ve toplumu mutlu edecek olan şey, erdemli ve ahlâklı davranışlarda bulunmaktır. Erdem iyiyi, kötüden ayırma yeteneği olduğuna göre bilgi yoluyla öğrenilir. İnsanın kendini tanıması, asıl değerleri tanıdıktan sonra kendisiyle uyum halinde olmasıdır. Bu da hiç bir şeyde aşırıya kaçmakla, itidâl, yüreklilik, ahlâk ve adaletle gerçekleşir. Kişinin kendisiyle uyum halinde olması, aynı zamanda toplumla uyum halinde olması demektir, çünkü o toplum içinde yaşamaktadır, toplumla örtülü bir anlaşma yapmıştır (103). Anlaşmaya uyması, toplumla uyumu sağlar, toplum anlaşmayı bozarsa, birey, kanunları çiğ-

(102) ŞENEL: s. 152.

(103) İbid. s. 153-155.

neyerek değil, ikna yoluyla kendini savunmalı, anlaşmaya uymayı sağlamalıdır. Bu düşüncesini, somut yaşamında da, hayatını feda etmek pahasına da olsa gerçekleştirdiğine daha önce değinmiştik.

Toplumun erdem sahibi, akıllı, yetenekli kimseler yönetmelidir; yetenek ve bilgi kalıtımsal bir unsur değildir, herkes kendini yetiştirmekle bilgi ve yetenek sahibi olabilir, yönetime katılabilir.

Görüldüğü gibi, yüreklilik, itidâl, iyilik, doğru, adalet ve ahlâk Sokrat'ın her türlü düşünüşüne hâkim ana değerler olmuştur, yaşayışında da içindeki «Daimonion» (vicdan, vahiy) un sesine uyarak, ahlâk hocalığının ilerisinde, bu kavramların uygulayıcısı da olmuştur (104).

3 — Sokratik Okullar :

Sokrat'ın ölümünden sonra öğrencileri, öğretilerini devam ettirmeye çalışmışlardır. Ancak, herkes kendi açısından yorumladığından aralarında tartışma çıkmıştır (105).

Sokratik Okullar 4 tanedir :

● Megara Okulu: Kurucusu Eukleides'dir. Sokrat'ın görüşleriyle sofistlerinkini uzlaştırmaya çalışmıştır.

● Elis-Eretria Okulu: Platon'un bir dialoguna adını verdiği Elisli Phaidon kurucusudur (106).

● Sinikler: Kurucusu Atinalı Antisthenes'tir. Bu okulu bir fiçi içinde yayayan Diyojen ünlü kılmıştır. Siniklere göre, yaşamın tek anlamı erdemdir, erdem ahlâk ve bilgidir, ancak kuramsal değil, uygulayıcı bir ahlâk gerekir. Mutluluk budur, zenginlik, şan, şeref geçici, lüzumsuz şeylerdir (107).

● Kyrene Okulu: Kuzey Afrika'da Aristoppos'un kurduğu okul Hedonizmi (hazcılık) geliştirmiştir. İyi bilgidir, yaşam hazlarla doludur, rahat ve neşeli yaşam erdem ve bilginin ta kendisidir (108).

(104) GÖKBERK: s. 64.

(105) İbid. s. 64-65.

(106) GÖKBERK: s. 65.

(107) İbid. s. 68 ve ŞENEL: s. 161.

(108) ŞENEL: s. 160.

C — BÜYÜK SİSTEMLER DEVRİ

Antik Yunan Felsefesinin bir sisteme kavuşması ancak Platon'la birlikte gerçekleşmiştir. Platon, Aristo, Stoisizm ve Epikürizm gerek kendi çağlarında gerekse kendinden sonra gelen çağlarda dünya düşünce ve siyaset alanlarına geniş etkilerde bulunmuştur. Adı geçen filozof ve okullar, felsefeyi bilimsel bir bakışla inceleyip, ontoloji, gnozeoloji, aksiyoloji ve bunlara bağlı olarak siyaset, hukuk ve devlet konularında belli sistemler kurmuşlardır.

1 — Platon :

a) Yaşamı ve Yapıtları :

Hocası Sokrat'ın etkisinde felsefeyi geliştiren Platon, bu arada Antropolojik ve Kozmolojik devrin filozoflarını inceleme fırsatını da bulmuştur. İlk Çağ bilim adamlarının bir çoğu gibi o da mantık, geometri, astronomi ve müzikle uğraşmıştır (1).

Platon M.Ö. 427 yılında Atina'da, Atinalı asil bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Çocukluğu ve gençliğinde eksiksiz bir öğrenim ve eğitimden geçmiş, Heraklitci filozof Kratyle ve tanınmış bir çok sofist'ten dersler alarak felsefeye olan merakı genç yaşlarda başlamıştır. Nihayet 20 yaşındayken Sokrat'a bağlanmış ve onun ölümüne kadar 8 yıl devamlı yanında bulunarak derslerini izlemiştir, daha sonra öteki sokratcular gibi, Platon'da Megara'ya gitmiş, oradan da bir dünya seyahatına çıkmıştır. İtalya, Girit, Sicilya, Mısır ve Küçük Asya gibi yerleri gezmiş, Mısırlı rahiplerden matematik ve astronomiyi öğrenmiş, İtalyada pitagorcuların etkisiyle ruhun ölmezliği teorisini (reminescence) benimsemiştir.

Platon Sicilya dönüşünde, Atinada, Akedemos denilen bölgede ünlü okulu Akademi'yi kurarak 20 yıl buranın yönetim ve öğretimiyle uğraşmıştır. Akademi felsefeyle birlikte matematik, astronomi, fizik, tıp ve politika gibi bilim dallarında öğretim yapılmak-

(1) RIVAUD: Histoire... p. 162.

taydı. Ünlü düşünür M.Ö. 347 yılında hayata gözlerini kapamıştır (2).

Platon'un mektuplarıyla birlikte 50 ye yakın yapıtı vardır, bunları 4 devreye ayırarak sınıflandırmak mümkündür; ilk iki devresinde Sokrat'ın etkisi büyüktür, bilhassa Gençlik Devresinde, ki bu devire Sokratik Devir de denmektedir, Sokrat ve Platon'u aynı şahsiyet olarak ele almak hiç de yanlış olmayacaktır.

Platon'un yapıtları dialoglar şeklindedir, bütün dialoglarda Sokrat sahneye çıkarak başsözcülüğü yapar (3), bunları devirlere göre aşağıdaki ayırımla sıralıyabiliriz:

● Gençlik Dialogları (Sokratik Devir): Sokrat'ın Savunması, Kriton, Protogoras, Lakhes, Politeia I, Kharmides, Euthyphron.

● Geçit Dialogları: Gorgias, Menon, Euthydemos, Küçük Hippias, Kratylos, Büyük Hippias, Menexenos.

● Olgunluk Dialogları: Phaidon, Politeia II-X, Phaidros, Symposion.

● Yaşlılık Dialogları: Theaitetos, Parmenides, Sofistler, Politikos, Philebos, Timaios, Nomoi (4).

b) Genel Felsefesi :

Platon'un Genel Felsefesi ikili bir dünyayla karşımıza çıkmaktadır: Akıl, İdeler Dünyası (Le monde intelligible) - Duyular, Görünümler Dünyası (Le monde sensible); felsefenin her üç alanında da bu ikili ayırım vardır.

aa) Ontoloji :

Nesnelerin görünümleri dışında bir de asılları, ideleri vardır. Nesnelere zamanla kaybolup, geçerler, ama ideler her zaman için mevcuttur, örneğin herhangi bir üçkeni yok edebiliriz, ama üçken

(2) Yaşamı için ayrıntılı bilgi: RİVAUD: Histoire... p. 162-165; RİVAUD: Les Grand... p. 85-88, GÖKBERK: s. 72-73, WEBER: s. 49, WERNER: p. 85, ARSAL: s. 30-32, BİRAND: s. 47-49, ŞENEL: s. 165-171, BREHIER: I, s. 96-97., OKANDAN: s. 199.

(3) GÖKBERG: s. 75 ve WEBER: s. 50.

(4) Yapıtlarının bu şekilde sıralanması: GÖKBERK: s. 74., ŞENEL: s. 182., BİRAND: s. 50., WERNER: p. 86. ve RİVAUD: Histoire... p. 167-173.

idesini asla, keza güzel değişir ama güzellik idesi her zaman için vardır, çünkü maddenin özü ide dir, asıl realite budur (5). Nesnelere aslını idelere bağlayıp, asıl realitenin bu ideler olduğunu ileri sürmek, bilindiği gibi felsefede objektif idealizm veya metafizik realizm diye adlandırılmaktadır (6).

Nesneler değişir, öz, ide değişmez; nesnelere çok olmasına karşılık öz tektir, değişmez, çokluk Duyular Dünyasına ait özelliklerdir, İdeler Dünyasında teklik ve devamlılık vardır; öz saf, ide karışıktır. Nesnelere öze benzerler, daha doğrusu ona benzemeye çalışırlar, ama asla tam bir benzerlik elde edemezler. Gerçeği maddede aramak hatadır, gerçek özdedir, bu gerçek bedensiz, görünmez, dokunulmaz bir gerçektir. Filozofun Politeia Dialogundaki «Mağara Örneği» bu iki ayrı dünya anlayışını somut bir biçimde açıklar. Duyular Dünyasının insanları bir mağaraya tutsak edilmiş gibidirler, arkaları mağaranın kapısına dönüktür, zincire bağlıdırlar başlarını geriye çeviremezler, ancak dış dünyanın, İdeler Dünyasının mağara duvarına vuran çarpık gölgelerini görürler. Onlar için gerçek (réalité) ve doğru (vérité) olan budur. Oysa mağaranın dışında asıl nesnelere dünyası, yahut ta İdeler Dünyası vardır (7).

İde aynı zamanda varlığın nedenidir, «nedeni» araştırmak «ilk nedeni» bulmaya çalışmak felsefenin konusu olduğuna göre, ide'nin araştırılması da bilim ve felsefenin konusudur. Evreni yaratan bu idedir, nesnelere bu ideye bağlı oldukları sürece vardılar, duyu organlarıyla algılanan dünya asıl realite olmadığı gibi asıl nedensellik (illiyet bağı, sebep-sonuç ilişkisi) de değildir, asıl realite nasıl ide ise, asıl nedensellikte idedir. Nesnelere gelişmeyi arzularak, ideye benzemeye çalışırlar, bu benzeme halkalar halinde, aşamalar biçiminde gerçekleşir. Gelişme zincirinin doruğunda «Yetkinlik» İdesi vardır, yetkinlik nesnenin son amacı olan «İyi» dir; «İyi» adil olandır, «İyi» aynı zamanda doğrunun, bilimin özü, varlığın, gerçeğin, tüm nesnelere ilk nedenidir (İyi = Bien) (8). Salt değer, salt neden işte bu «iyi» dir, bilimin görevi Duyular Dünyasından ayrılarak, aşamalarla «iyi» ye yönelmektir (9). İde ve «İyi» zaman

(5) WERNER: p. 94 ve BİRAND: s. 55-56.

(6) ÖZBİLGİN: 167.

(7) GÖKBERG: s. 74., ŞENEL: s. 182., BİRAND: s. 50., WERNER: p. 86., RİVAUD: Histoire.. p. 167-173.

(8) WERNER: s. 50.

(9) WERNER: p. 95-97 ve WEBER: s. 55.

ve mekâna sığdırılamazlar, en yüksek iyi, en salt değer ise Tanrı'dır (Démiurge) (10).

Tanrı, yaratırken, ide için kendi kendini tekrarlamaktadır. Nesne idenin biçim verici kudretiyle nesne olabilen şeydir. Tanrı böylece, biçim vererek Duyular Dünyasını yaratır, bundan maksadı «İyi» idesinin mümkün olduğu kadar tam bir şekilde tanıtılmasıdır. Yaratmada fizik ve matematik kanunlar hâkimdir, ancak bu kanunlar «İyi» telos'unun emrindedir.

Gezegenleri ve Dünyayı yaratan Tanrı, Dünyaya erkek insanı indirir, bitkileri beslenmek, hayvanları ise düşmüş ruhlara mekân olmak için yaratmıştır. Daha sonra kadını yaratır, kadın erkeğin aşağı bir şeklidir. Makrokozmosun minyatürü olan insan (mikrokozmos), bedenle çevrilmiş ruh içerisinde bulunan zekâdır. İnsan bedeni, ruhun ahlâkca iyileşmesi için kurulmuş ve düzenlenmiş bir iyileştirme ve eğitime evidir. İnsanda beden ölür, ama zekâ ve akıl ölmez (11).

bb) Gnozeoloji :

Platon'un Bilgi Teorisi tamamiyle pitagorcu bir görüşü dile getirmektedir (12). Bilgi edinme, ruh aracılığıyla, akılcı bir yöntemle gerçekleşiyor; demek ki Platon rasyonalisttir.

İnsan ruhu İdeler Dünyasına aittir, Duyular Dünyasında beden tarafından tutsak edilmiştir. O bu dünyaya gelmeden önce özgürdü, İdeler Dünyasında tüm gerçeklikleri tanımış, nesnelere ulaşması gerekenini öğrenmiş, salt değerleri görmüştür, Duyular Dünyasına «işlenen bir suç sonunda yahut da Evren'e hâkim olan bir kanun yüzünden inmiştir. İnsan sonlu olan bu beden kalıbından ancak ölüm yoluyla kurtulur» (13).

Bilim yapmak, felsefe yapmak Akıl Dünyasının ide ve değerlerini tanımakla mümkündür, insan ruhu daha önce Akıl Dünyasında yaşadığından, şimdi yapacağı şey o Dünyayı anımsamaya çalışmaktır (reminescence), bu dialektik akıl aracılığıyla, tüm aldatıcı ihtiras ve arzulardan sıyrılmak suretiyle, analoji yönteminin yardımıyla gerçekleşebilir. Bilim yaparak insan iyi, doğru ve adil ola-

(10) WERNER: P. 116.

(11) WEBER: s. 60-63.

(12) BİRAND: s. 58.

(13) İbid: s. 58.

na ulaşır, salt «iyi» yi kavrar. Artık Duyular Dünyasına bir daha dönmeksizin, bedenın tutsaklığından kurtulur, özgürlüğüne kavuşarak, Akıl Dünyasına döner (14).

İnsan ruhunun, insan aklının ereği, yurduna, İdeler Dünyasına yeniden kavuşmaktır, bu da insanda bir eros (sevgi) kavramının doğumuna yol açmıştır. İdeler Dünyası güzeldir, insan ruhu bu estetik değeri tanır ve sever, bedene hapsedildiğinde, bu asıl değerleri taşıyan İdeler Dünyasına olan sevgisiyle yanıp tutuşur. Eros doğru yönetilirse felsefi bir coşunun doğumuna yol açar, bu aynı zamanda ölümsüzlük çabasıdır (15).

Görülüyor ki, Platon'a göre Duyular Dünyasında algılanan görünüşler doksalardır (sanı), asıl bilgi akıldan çıkan, İdeler Dünyasında olan episteme'dir (16) Platon böylece epistemolojide (gnozeoloji) rasyonalizmi savunarak amprizmi yanıltıcı görmektedir.

cc) Aksiyoloji ve Ahlâk :

Değerler çeşitlidir, hierarşik bir biçimde sıralanmışlardır. Filozoflar bu hiyerarşinin üstlerinde yer alan ahlâk (etik) değerinin üstünde, diğerlerine kıyasla daha fazla durmuşlardır.

Yukarıda gördüğümüz gibi Platon bilmeyi eros kıvılcımına bağlamaktadır. İnsanın salt özgürlüğe kavuşması, İdeler Dünyasına ulaşması bir değerdir, bu değer «iyi» değeridir, «iyi» ye iten ise sevgi, eros değeridir. Doğa'nın amacı insan, insanın amacı ise ide-dir (17). Platon değerler hiyerarşisini aşağıdaki şekilde sıralar :

Tanrı

↑

İyi (Salt değer, salt erdem, salt ahlâk,

↑ salt adalet, güzel)

Yetkinlik (Tamlık)

↑

Duyular Dünyasının Nesnelere (18).

(14) BREHİER: I., p. 116-117, BİRAND: s. 57-58, WERNER: p. 100-102 ve RİVAUD: Les Grands., p. 101-103.

(15) GÖKBERK: s. 80.

(16) ŞENEL: s. 172-173.

(17) WEBER: s. 64.

(18) WERNER: p. 96-97.

Bu aşamalar insan ruhunun eros tarafından itilip, ideyi arama-sıyla gerçekleşir, ancak tek bir yaşam süreciyle insan ruhunun salt değere ulaşması oldukça güçtür. Bu nedenle salt iyi'ye ulaşma genellikle, insanın bir kaç kez Duyular Dünyasına gelmesiyle olur (Orfizim), burada Pitagor'un orfizmini görmekteyiz (19). İdeler Dünyasına ait olan ruh, bedene girdikten sonra hareket etmeye başlar, eros'un etkisiyle yeniden İdeler Dünyasına dönmeyi arzular (20); ruh bedene girdiğinde Duyular Dünyasının malı olmuştur, ama bu onun asıl kimliğine aykırıdır, beden ruhu yanıltır ve bir parçalanmaya sebep olur. Ruh ancak düşündüğü sürece beden etkisinden uzaklaşır, ideye yönelir; burada bir saflaşma, bir erdemleşmeden söz açılır, erdem ve bilgelik bu saflaşmayla başlar, gerçek değerlere açılan ilk bilim kapısı budur (21). Böylece İdeler Alemine girilir, iyi, güzel, ahlâk, adalet gibi değerler hiyerarşisinin doruğundaki değerler tanınır. En yüksek bilim, en derin din, Tanrı budur. Protogoras'ın «Her şeyin ölçüsü (ampirik) insandır» sözüne Platon «Her şeyin ölçüsü Tanrıdır» diye cevap vermektedir. Platon'un Tanrısı salt değer olan, salt iyi, salt yetkinliktir, kendi terminolojisiyle Démiurge'dür bu (22). Buna ulaşan ruh bir daha geri dönmek üzere İdeler Dünyasında kalır, sonsuzluğa dek yürür.

«İyi» ye yönelen, ahlâk değerini, Tanrı Değerini bulmaya çalışan insan ruhunda üç bölüm vardır: akıl, cesaret ve arzu. Ruhun düşünen bölümü akıldır, atılımları yapan, cesaret ve ihtiyaçlara yönelen arzu aklın emrindedir. Cesaret, aklın başarısına yardım eder, arzu, tam aksine akli yanlış yönlere sevkeder, burada aklın görevi arzuyu gemlemektir. Phaidros Dialogunda, Platon insan ruhunu iki atlı bir arabaya benzetmiştir, atlardan biri, sahibini dinleyen safkan bir attır: cesaret, diğeri huysuz, itaatsiz, deli dolu bir attır: hisler ve arzular. Sürücü, akıl, işte bu iki karşıt karakterdeki atı yönetir, cesaret ona yardımcıdır, ama arzu onu yanlışlıklara götürebilir. Bu üç bölüme ait üç de erdem vardır, ancak bunlar akli dinledikleri sürece erdem olacaklardır. Aklın erdemi bilgelik, cesaretin erdemi yürekli davranış, arzunun erdemi ise ihtiyattır, dördüncü

(19) GÖKBERK: s. 84.

(20) BİRAND: s. 58.

(21) WERNER: p. 105, GÖKBERK: s. 76-78., ÖZBİLGİN: s. 167-168.

(22) WERNER: p. 116.

bir erdem daha vardır ki bu da adalettir, adalet diğer üç erdemın uyuşum halinde olması sonucu ortaya çıkar (23).

İnsan ruhu aklın yardımıyla, onun hükümlerıyla karanlık mağaradan, bedenden kurtulacak ve ışıklı İdeler Dünyasındaki yerini bulacaktır. Asıl değerler, asıl hazlar, güzellik, iyi, tüm mutluluklar onun olacaktır.

Platon ahlâk felsefesinde tamamiyle Sokrat'ın etkisindedir, her zaman için erdemli olmayı, asıl erdemın bilgelik olduğunu savunmuştur. Ancak o hocası Sokrat'tan ileri giderek, bilgeliği idealizmle birleştirip İdealist Ahlâk Felsefesini sistemleştirmiştir.

c) *Hukuk, Siyaset ve Devlet :*

Eski düşünürlerde politika ve ahlâk birbirinden ayrılmazdı, birey ve vatandaş aynı kişilerdi, amaç, bireyin devlet içindeki mutluluğu, devletin ise, ahlâklı, erdemli bir düzen meydana getirmesiydi. Nitekim, Platon için politika ahlâklı olma sanatından başka bir şey değildi (24).

Platon'un hukuk, siyaset ve devlet görüşü genel felsefesine paralel bir tutum izlemektedir, burada da (ontolojik) olan bir düzen, olan bir hukuk ve İdeler Dünyasına ait olması gereken (deontolojik) bir düzen ve hukuk ikiliği mevcuttur. Devlet, Platon'a göre toplum için bir eğitim kurumudur. Bu eğitimin yüksek ereği, insanı Duyular Dünyasından, duyular üstü dünyaya yükseltmek ve bu dünyadaki hayatta tanrısal hayata hazırlamaktır (25). Bu da felsefeye, bilime, sanat, edebiyat ve müzik öğrenimine değer veren bir devlet düzeninin kurulmasıyla mümkündür.

Amaç bireyin yetkin olup, İdeler Dünyasına yaklaşmasıdır, bu nedenle siyaset saltlıkla ahlâka tâbi olmalıdır. Olması gereken adil hukuk, İdeler Dünyasındadır, ancak Duyular Dünyasında da bu hukuku gerçekleştirmek insan mutluluğu ve yetkinliği için gereklidir, devletin görevi bunun sağlanmasıdır. Görülüyor ki, Platon Doğal Hukuk Teorisini savunuyor, pozitif hukuk dışında, olması gereken, salt akıldan çıkan ideal hukuk Doğal Hukuk'tur. Ancak ileride göreceğimiz üzere, Doğal Hukuku bilinçli olarak sistemleştirenler

(23) WERNER: p. 106 ve JANET: p. 103-104.

(24) JANET: p. 96., OKANDAN: s. 206 ve del VECCHIO: s. 41.

(25) GÖKBERK: s. 86.

Stoisyen düşünürlerdir. Zaten Platon'un gerek hocası Sokrat, gerekse öğrencisi Aristo gibi sitenin salt egemenliğini savunup, düzensizlik endişesinden devinerek, askari adaletin düzen içinde gerçekleştiğini, bunun düzensizlikten iyi olduğunu ileri sürmesi Doğal Hukuk anlayışından uzaklaşması anlamına alınmalıdır (26).

Politika, aslında ahlâktan başka bir şey değildir, bireye ahlâk nasıl bazı değerleri gerçekleştirmesini emrediyorsa, devlete de politika ve dolayısıyla ahlâk aynı şeyleri emreder. Politika insanları erdem sahibi ve adil kılan bir bilimden başka bir şey değildir (27). Politikanın asıl görevi ahlâklı vatandaşlar yetiştirmek, onların öğrenim ve eğitimleriyle uğraşarak yetkinleştirmektir. Bu da erdem, akıl ve ahlâk güzelliğiyle mümkündür, demek ki siteye hâkim olacak kanunlar aslında ahlâk ilkeleridir, ahlâk, politikanın idealidir, ahlâk adalet ve özgürlüğü getirir. En yüksek ahlâk ve erdem adalettir, sosyal düzen için adalet gibi önemli bir unsur düşünülemez (28). Politika ülkeyi zenginleştirmek için yapılan çabalar, gelişmiş güzel kanunlar koyma veya lâf ve vaatlerle halka kendini sevdirmeye sanatı değil, insanları mutlu, erdemli ve adil kılma bilimidir (29).

Erdem, ahlâk ve güzellik zorla halka kabul ettirilemez, onlara bu sevgiyi verecek eğitim ve öğrenimi uygulamak gerekir, bu da küçük yaşta başlanılan felsefe, sanat, edebiyat müzik ve gereğinde beden eğitimiyle mümkündür.

Son devirlerine kadar Platon ahlâkı toplum hayatı için yeterli kanun olarak kabul etmiştir, ancak son yapıtı «Nimoi» (Kanunlar) Dialogunda kanunların üstünlük ve egemenliğini savunarak, ahlâk ve erdem ancak devletin sıkı denetimi altında gerçekleşeceğini söylemiştir, bu da yönetenlerin, birey üzerindeki sıkı otoritesinin savunulması anlamına gelmektedir. Oysa aynı Platon, yukarıda gördüğümüz gibi, Politea adlı Dialogunda, ahlâk ve erdem kanunlarının rolü olmaksızın vatandaşların yetiştirilmesiyle mümkün olacağını ileri sürmüştü (30). Aslında, ahlâk burada da önemini

(26) ÖZBİLGİN: s. 165-169.

(27) OKANDAN: s. 206.

(28) BREHİER: I, s. 149.

(29) JANET: p. 129.

(30) OKANDAN: 207-209.

kaybetmemekte, ancak devlet denetiminde daha yaygın ve yararlı olacağı savlanmaktadır.

Platon ahlâk, adalet ve erdemin gerçekleşmesi için ilginç bir devlet düzeni öngörmektedir. Burada, ünlü filozof insan ruh ve bedeniyle bir kıyas yaparak devlette de ruh ve bedendeki akıl-cesaret-arzu bölümlerine uyan üç sınıfın varlığından söz ediyor. Aklın yerini yönetici filozoflar, cesaretin yerini yürekli savaşçılar, arzu, istek ve hislerin yerini ise zenaatkârlar ve çiftçiler almıştır (31).

Devletin üçlü sınıflardan kurulması belli gereksinmeler sonucudur. İnsan tek başına yaşayan bir varlık değildir, toplum içinde yaşar, yetkinliğe, mutluluk ve huzura toplum içinde kavuşur. Doğa'nın amacı insan, insanın amacı ise mutluluk, refah ve ideal olana erişmektir. Bunlar ancak toplum içinde siyasal ve toplumsal dayanışmayla gerçekleşir. Demek ki devletin kökenini, bireyin yaşamını sürdürmesi, yiyecek, barınacak gereksinmelerinin giderilmesi, dolayısıyla maddî ve manevî mutluluğa ulaşma arzusunda aramak gerekir. Bunların dışında, insanları birbirine yaklaştıran diğer bir zorunluluk daha vardır, o da her türlü saldırılara karşı kendini korumasıdır, birlikten kuvvet doğacağına göre bunun da toplum içinde gerçekleşmesi olağandır.

Tüm bu gereksinmelerin karşılanması, savunmanın sağlanması ancak belli yönetim ve denetimle sözkonusu olabilir. İşte ihtiyaçları karşılayan çiftçi ve zenaatkârları denetleyen, toplumu savunan savaşçıları yöneten, onlara emir verip genel düzen, refah ve adaleti sağlayan bir akıla ihtiyaç vardır. İnsanı nasıl bir akıl yönetiyorsa, toplum ve siteyi de yöneten bir akıl gerekmektedir (32).

Ruhtaki üç bölüm, görülüyor ki devlette de aynen mevcuttur, ruhta olduğu gibi her üç sınıfın da kendine özgü erdemi vardır: yöneticilerin erdemi akıl ve felsefe, askerlerin erdemi yürekli davranış, zenaatkâr ve çiftçilerin erdemi ise itidâldir, üç sınıfı bir arada tutan, uyuşum sağlayan erdem adalettir (33).

Fonksiyonları yerine getiren sınıfların belli özellikleri olmalıdır, yöneticilerin dayanak kaynağı akıl olduğundan, en akıllı kim-

(31) OKANDAN: s. 217., ÖZBİLGİN: s. 171., del VECCHIO: s. 40-41., ARSAL: s. 84., BİRAND: s. 62.

(32) OKANDAN: s. 215-216 ve JANET: p. 130-133.

(33) OKANDAN: s. 218.

seler arasından seçilmeleri gerekir, en akıllı kimseler de filozoflar olduğuna göre, yöneticiler filozoflardır, zaten felsefe ahlâk, güzellik, iyilik ve doğruluk bilimidir. Eğitim ve öğrenimle gerçek değerlere, İdeler Dünyasına yaklaşan filozofların, olması gerekeni tanımaları sonucu devleti buna göre yönetmeleri mantık kurallarına daha uygun düşmektedir. Ancak gerek yöneticiler, gerekse savaşçılar kişisel çıkarlarını devlet çıkarlarından ayırdetmelidirler, bunun için bazı tedbirler alınır, bunlar mülkiyet ve aile yasağıdır. Mülkiyet kişisel çıkarların doğumuna yol açar, kişiye ihtiras ve arzu vererek icabında devleti ikinci plana ittirir. Ayrıca zenginlik ve fakirlik toplumlarda düzen ve uyumu bozar, bu nedenle mülkiyet müşterek olmalıdır. Aile de toplumlar için sakıncalıdır, evlenmek, kendini belli kimselere tahsis etmek, devlete verilmesi gereken önem, sevgi ve sempatinin azalıp, sarsılmasına, aile sevgisinin genel çıkar karşısında önelip, üstelmesine yolaçar. Böylece yönetici, diğer vatandaşların duygularına karşı tamamen lâkayt kalır ve egoist duyguların etkisi altında devletin genel çıkarını savsaklar. Bu da sitede barış ve sükûnun bozulmasına sebep olur, dolayısıyla kadın ve çocuklar devletin denetimi altında sitenin genel ve müşterek malı olmalıdır (34).

Önce, aile ve mülkiyet sınırlanmasını yönetici ve savaşçılar için düşünen Platon, son yapıtı Kanunlar'da daha gerçekçi bir düzeye gelerek, bu sınırlamaları yalnız filozoflar için öngörmüştür. Aile ve bilhassa mülkiyeti kabul etmemesi nedeniyle Platon, bazı kimselerce komünist olarak nitelendirilmiştir, oysa onun tüm çabası sitedeki bağ ve düzenin sağlanmasıdır, komünist doktrin gerekçesi paralelinde bir mülkiyet kısıtlanmasından söz etmek yanlış olacaktır, olsa olsa faşist diye adlandırabileceğimiz platoncu düzen, ashında çağının Sparta sitelerinin gelişmişinin anlatılmasından başka bir şey değildir. Ancak filozoflara ağırlık tanıyan bir yönetim şekli, seçkin bir sınıfın devleti yönetmesi anlamına geleceğinden, Platon'un devleti aristokratiktir (35). İdeal Devlet diye adlandırdığı bu hükümet şekli bu dünyada mevcut değildir, onun yerine Timok-rasi, Oligarşi, Demokrasi ve Tirani gibi hükümet şekilleri vardır (36). Savaşçılar, toplumun alt sınıflarındaki karışıklıkları ba-

(34) OKANDAN: s. 219-222., ŞENEL: s. 197., ARSAL: s. 85., del VECCHIO: s. 43., JANET: p. 134. ve ÖZBİLGİN: s. 174.

(35) OKANDAN: s. 225.

(36) İbid. s. 227-228.

hane ederek site yönetimini ele geçirdikleri durumlarda Timokrasi ortaya çıkar, aynı durumdan zenginler faydalanırsa oligarşi, fakirler lehine olaylar gelişirse demokrasi doğar. Karışıklığın ana nedeni mülkiyet ve aile kurumlarının doğup, toplum yaşamını etkilemesidir. Bu rejimler içinde en kötüsü demokrasidir, ilk zamanlarda demokraside özgürlük ve eşitlik vardır, ancak zamanla bunlar yozlaştırılır, demokrasi dejenerelereşir, anarşi ve düzensizlik her alanda kol gezer, bazı insanlar ortaya çıkar, demagojiyle, halkı savunduğunu ileri sürer, onları kandırır. İktidara geldiklerinde, sayesinde yönetimi aldıkları özgürlüğü yıkıp, baskı ve tedhiş yaratırlar, artık toplumdaki rejim tiranidir. Görülüyor ki, Platon ahlâk ve erdemini egemen olduğu Aristokrasiden, Timokrasi, Oligarşi, Demokrasi ve Tiraniye kadar, kendi anlayışına göre iyiden kötüye tüm idare ve devlet şekillerinin tanımını yapmıştır.

Platon, daha sonra Kanunlar adlı yapıtında sentetik bir hükümet şeklini salık vererek, daha gerçekçi esaslarla, tüm bu yönetimlerin iyi yanlarını ele alıp yeni bir düzeni savunmuştur.

2 — Aristo :

a) Yaşamı ve Yapıtları :

Orta Çağ'a hükmeden Hristiyan Felsefesinin büyükleri St. Thomas d'Aquin, St. Augustin gibi kimseleri yaratan, Fârabi ve İbni Rüşd tarafından Rönesansa tanıtılan, Modern Çağ Felsefesini büyük ölçüde etkileyen Aristo, Hristiyan-Müslüman, Ampirik-Rasyonalist, İdealist-Realist her türlü din ve fikir akımında kendini göstermiştir. Felsefenin tanımını ilk kez o yapmış, mantığı kurmuş, adalete o içerik kazandırmıştır, maddeyle ruhun bağıntısını o gerçekleştirmiş, felsefeyi yere o indirmiştir (37).

Aristo M.Ö. 384 yılında, Makedonyanın Stagira kentinde doktor bir babanın oğlu olarak doğdu. 17 yaşına kadar, babasının kişisel denetimi altında pozitif bilime, deneysel araştırmalara karşı büyük ilgi göstererek bilim zevkini almıştır. Babasının ölümü üzerine Atina'ya gelmiş, Platon'un kurduğu Akademiye girerek 40 yaşına kadar, 23 yıl öğrenim görmüştür. Çalışkanlığı ve bilgisi sayesinde, kısa zamanda Platon'un dikkatini çekmiş, fakat zaman zaman bağımsız ve değişik görüşleri savunarak hocasıyla çatışmıştır.

(37) WERNER: p. 136-137 ve ARSAL: 93, 95.

Üstadının ölümünden sonra, Aristo Atina'yı terketmiş, Anadolu'ya gelip Assos'a (Çanakkale) yerleşmiştir. M.Ö. 345 yılında Assos Perslerin eline geçince, Makedonya Kralı Filip'in çağırısına uyup, Makedonya'ya geçerek, burada Filip'in 13 yaşındaki oğlu İskender'in öğrenim ve eğitimiyle uğraşmıştır. O'na felsefe, ahlâk, edebiyat, politika ve doğa bilimleri öğretmiştir. İskender'in ileride kazanacağı «Büyük» sıfatında Aristo'nun etkisi küçümsenemez. M.Ö. 335 yılında İskender'in tahta çıkmasından sonra, Aristo Atina'ya giderek orada Lykeion diye adlandırılan yerde Peripatetikos (gezinenler) okulunu kurdu, okula bulunduğu yerden dolayı Lise de denmektedir, ancak öğretiyi devam ettirenler Peripatetisyen olarak adlandırılır. Okulda fizik, matematik, edebiyat, estetik, mantık, politika, ahlâk, retorik (hitabet) ve felsefe gibi bilim ve sanat dallarında öğrenim yapılırdı.

M.Ö. 323 yılında, İskender'in ölümü üzerine, bütün Önasya ve Yunanistanda İskender taraftarlarına karşı bir akım belirmiş, Makedonya İmparatorluğuna karşı yer yer ayaklanmalar olmuştur. Aristo bundan endişelenerek aynı yıl Kalsis'e geçmiş ve bir yıl sonra hayata gözlerini kapamıştır (M.Ö. 322) (33).

Aristo'nun yapıtlarında Platon'un kilerin aksine belli, spesifik konular incelenmiştir. Mantık üzerine yazılar «Organon» (alet) adı altında toplanmıştır. Bu kitapta «Kategoriler» (varolan üzerine değişlerin ana formları, «Peri Hermeneias» (önergeler üzerine), «Analitika I» (tasım üzerine), «Analitika II» (tanımlama, tanım, sınıflama, ve bilginin ilkeleri üzerine), «Topika» (Dialektik tasımlar üzerine) gibi konular vardır. Ayrıca Aristo aşağıdaki kitapları da yazmıştır «Peri Sophistikon Elegkhon» (Sofistlerin yalıs çıkarımları üstüne), «Metaphysika» (Metafizik), «Physika» (Fizik), «Peri ta Zoa Historia» (Zoolojinin tarihi gelişimi üzerine), «Peri psykhe» (Ruh üzerine), «Ethika Nikomokheia» (Nikomakos'taki ahlâk), «Ethika Eudemeia» (Ödemos ahlâkı), «Ethika Megala» (Büyük ahlâk), «Politika», «Politeia Athenaion» (Atinalıların Devleti), «Rhetorika» (Hitabet), «Poetika» (Sanat) (39).

(33) Aristo'nun yaşamı için ayrıntılı bilgi: OKANDAN: s. 247-249., ŞENEL: s. 228-229., BREHIER: I, p. 168-169., RİVAUD: Histoire..., p. 236-239., RİVAUD: Les Grands..., p. 116-117., WERNER: p. 124 ve GÖKBERK: s. 92, 93.

(39) Yapıtları için ayrıntılı bilgi: GÖKBERK: s. 93-94., RİVAUD: Histoire..., p. 239-241., RİVAUD: Les Grands..., p. 117-118., WERNER: p. 125 ve BREHIER: I, p. 169-171.

Bunların dışında, Aristo Hayvanların yaşamından, mekaniğe kadar çeşitli yapıtlar meydana getirmiştir.

b) Genel Felsefesi :

Aristo'nun «genel Felsefesi»nde göreceğimiz en büyük özellik ide-madde düalizminin uzlaştırılmasıdır, bir başka deyişle objektif idealizm-nominalizm karşıtlığının senteze kavuşturulmasıdır. Bu yeni felsefe akımının adı konseptüalizm veya entellektüalizmdir (40), adı geçen akım tümelle (külli) tikel (cüz'i) arasında sıkı bir ilişki kurmuştur.

aa) Ontoloji: Aristo da hocası Platon gibi gerçek varlığın tümel bir ide olduğunu kabul etmiştir. Ancak, ona göre hocası ide-lerle nesnelere ve fenomenler, yani tikel ve tümel arasında gerçek bir bağ kuramamıştır, İdeler Dünyası Duyular Dünyasından ayrı bir dünya olarak kalmıştır (41). Oysa ide bir soyutlama değil, bir yaşam ilkesidir, ruh ve beden reel ve ideal ilkeleri birleştirip bir ünite meydana getirmektedir (42).

Felsefe (metafizik), varlığı varlık olarak inceleyen bilimdir, o varlığın ana ilkelerini ve ana niteliklerini inceler (43). Başka bir deyişle varlığın özünün tanımlanmasındaki «var» sözcüğünün anlamını araştırır. Bu araştırmada varlığın varlık olarak incelenmesi, ilk nedenin araştırılması ve son ereğin, dolayısıyla Tanrı'nın tanınması sorunları vardır.

Platon ve Sokrat için varlık ve ilk neden tümel bir idedir' her şey bu ideden çıkar. Aristo ise tümeli, tikeli tanımak için bir araç kabul eder (44). Demek ki felsefe önce bu dünyayla ilgilenecektir, ondan sonra aşamalarla manevi dünyaya ve Tanrı'ya gidecektir. Gerçek varlık, fenomenler içinde gelişen özdür. Nesnelere kavram, ide halinde bilinen varlığı fenomenler dışında ayrı bir gerçek değildir, fenomenler içinde kendini gerçekleştiren özdür, öz, hep olmuş olan varlıktır, öz, kendi şekillenmelerinin biricik dayanağıdır, ancak bu şekillenmeleri de «gerçek» bir şeydir, bütün fenomenler.

(40) ÖZBİLGİN: s. 176-177.

(41) GÖKBERK: s. 96.

(42) WERNER: p. 130.

(43) İbid: p. 130. ve BREHIER: I. p. 186.

(44) GÖKBERK: s. 97.

özün gerçekleşmesidir. Fenomenler Dünyasında her şey form kazanmış, oluşan, gelişen bir maddedir (45).

Nesnelere hâkim olan 10 kategori vardır: öz (cevher), nitelik (kemiye), nicelik, bağıntı (nisbet), yer, zaman, durum, iyelik (malik olma), edim, edilim. Bu kategoriler dışında varlıkların 4 «neden»i vardır: varlığın maddî nedeni, varlığa biçim veren neden, varlığa hareket sağlayan neden, varlığın yöneldiği (ereksel) neden (46). Tüm bu etkenlerle madde halinde olan varlık, son erek tarafından çekilir, güç kazanır, form olmayı arzular. Varlığın oluşum, gelişim nedeni formdur; madde, güç halindeki varlığın tamamlanma arzusu, form olma isteğidir. Demek ki, maddenin, hareket ettirici, motor gücüyle devinip, son ereğe yönelmesi asıl realitedir (47). Bu bir gelişim ve oluşumdur, fenomenler, nesnelere dünyasındaki her şey form kazanmış olan bir maddedir. Görülüyor ki, maddede bir telos, bir amaç vardır, bu form olma amacıdır, maddenin son ereği, Aristo terminolojisiyle entelleki'si budur.

Form nedir? Form maddeleri anlamsal hale getiren özdür; öz gerekli olandır, rastlantının karşıtı, deyişmeyen, her zaman için geçerli olandır. Evren bu öze kuruludur, bu öz nesnelere ana maddesi, ilk maddesidir. Görüldüğü gibi, burada Aristo hocası Platon'u anımsatıyor, Platon'un «İde» si «Form» şeklini almış gibi görünüyor; form tekdir, sonsuzdur, tam ve devamlıdır, özdür, oysa madde çoktur, bölünür, doğar, yok olur, eksiktir, geçicidir ve nihayet duyu organlarına hitabeder. Bütün bunlara rağmen, tümeller açısından Form'la İde aynı şeyler değildir, Aristo'da Platon'un aksine genel bir öz değil, her varlığın kendine özgü özü vardır, keza öz Platon'daki gibi aşkın (transandan-müteâl) değil, yerleşik (immanan-mekni) dir; form maddeden ayrı değildir, çünkü meydana gelen varlık soyut form ve somut maddeden müteşekkildir ve görünen maddesi somuttur (47 a).

Peki, tüm bu form olma çabası neden? Aristo burada da Platon'a yaklaşarak «ilk hareket ettirici» ya da «salt form» u «İyi İdesi» ne bağlamaktadır. Salt form yetkin, eksiksiz, her zaman için

(45) İbid: s. 101.

(46) BİRAND: s. 79., ARSAL: s. 34., RİVAUD: Les Grands., p. 123., WERNER: p. 137. ve GÖKBERK: s. 102.

(47) WERNER: p. 137-138.

(47 a) İbid: p. 140-143.

varolan Tanrı'dır, Tanrı ruh'tur, nous (akıl) dır, özü de, maddesi de kendisi olan düşüncedir (48). Son erek Tanrı'ya ulaşma, salt iyiye varmadır, tüm varlıkların entellekisi budur.

Varlık Bilmi çerçevesi içinde, Aristo Doğa Bilimlerini de incelemiştir. Nesnelere tümüne fizis denir (doğa veya evren); doğa, birliği olan canlı bir bağlantıdır. Bu bağlantı içinde madde, sayısız kılıklara girerek, gittikçe daha yüksek formlara doğru ilerleyip, Tanrı'ya yaklaşır. Bu gelimede son erek Tanrı'dır. Tanrı, yukarıda da belirttiğimiz gibi en yüksek değer olup tinsel bir duruluktur. Tanrı aynı zamanda eksiksiz bir düşünce, bir akıl (nous), en büyük haz, en yüce güzellik ve en gerçek varlıktır (49).

Doğadaki fenomenler iki doğrultuda yüceliğe doğru yükselir; birinci doğrultuda düzensiz değişmelerden başlayarak, gökyüzünün düzenli hareketlerine; öbür doğrultuda da, ruhun en değerli gelişmesi olan akıl bilgisine kadar bir yükseliş vardır. Bu gelişme dizisi yıldızlarda birleşir, çünkü onlar hareketleri en düzenli olan, en yüksek zekâlı, en akıllı ruhlardır (50). Aristo'nun devinimden, ölümlülükten, kısacası maddeden gelen Tanrısı, artık ölümsüz, sonsuz, zaman ve yer kaydı olmayan, ama varlıklarla iç içe olan, tüm evreni kapsayan immanan bir Tanrıdır.

En düzenli hareketi gerçekleştiren yıldızlar, daire şeklinde bir hat çizerler, oysa toprak, su, hava ve ateşten meydana gelen dünyadaki hareket doğru çizgi şeklindedir. Doğru hareket iki türdür: toprakta merkeze doğru olan hareket, ateşte ise merkezden uzaklaşan hareket. Bu hareketlerin değişik tezahürü raslantı ve çarpışmaya yol açar, oysa gökyüzündeki dairesel hareketlerde raslantı ve çatışma yoktur (51).

Aristo ontolojisinin fizik izahlarında «Kozmolojik Devrin» düşüncelerini görmekteyiz, nitekim Anaxagoras'ın evreni de toprak, su, hava ve ateşten meydana gelmekte idi.

bb) Gnozeoloji :

Maddeyle doğrudan ilişkisi olan, onun aracılığıyla Tanrı ve bilime ulaşan insan aklı, evrendeki tüm olay ve nesnelere tanır ve öğ-

(48) GÖKBERK: s. 104.

(49) İbid: s. 104-105 ve WERNER: p. 172.

(50) GÖKBERK: s. 105.

(51) İbid: s. 106.

renir. Duyular ve hisler insanı harekete yöneltir, arzu ve düşünce muhakeme şeklinde tezahür eder. Tasım ve tümevarım aklın bilim yolundaki hareketleridir, sezgi (intuition) aracılığıyla bazı durumlarda nesnelere ve olaylarla ilişki kurmamız mümkündür. İnsan akli düz bir tahta değildir, bazı ilkeler vardır, bunlar evreni tanımaya yarayan, özün bilinmesine yardımcı olan kategorilerdir. Bu kategorilerin neler olduğunu ontoloji bölümünde görmüştük, bunların sayesinde ki, bilgi elde etme olanağına sahip olmaktadır, ancak deneysiz kategori hiç bir işe yaramaz, deney kategorileri tamamlar, formları açığa vurur (52).

Demek ki bilgi vardır, onunla ilişki kurmak mümkündür, zaten Aristo'nun Varlık Teorisindeki kesin form açıklamalarından da bilginin elde edilebileceği görüşünü çıkarmak mümkündür. Böylece Aristo bilginin elde edilemeyeceğini ileri süren septik veya bilginin zaman ve yer koşullarına göre değerlendirileceğini savunan rölativist görüşlerin karşısına çıkıp, Bilgi Teorisinde «dogmatizmi» savunmaktadır (53).

Aristo felsefenin doğayı ve insanı incelediğini, ancak bunları incelerken, önce bilimin ne olduğunu anlamanın, yapısının ve bilimsel düşüncenin form ve kanunlarının niteliklerinin neler olduğunun araştırılmasının gerektiğini söylemektedir. Bu da mantıkla ilişkisi olan metod sorununun çözümlenmesiyle mümkün olmaktadır. Bilimsel Bilgiyi amacına ulaştırarak yol mantıktır, o bilimsel araştırma tekniğini öğretecek ayrı bir bilim dalıdır, dolayısıyla mantık tüm bilimler için bir hazırlama bilimi olacaktır (54). Daha önce de belirttiğimiz gibi Aristo, «Organon» adlı kitabında mantığı incelemiş ve sistematik bir bilim olarak ortaya koymuştur. Aristo'nun kurduğu formel mantık, yüzyıllar boyunca, düşünce ve bilim dünyasına hâkim olarak, zamanımıza kadar gelmiştir (55).

Aristo mantığının kökleri, Platon'un İde Doktrinindedir (56), Aristo'da da gerçek varlık form olan tümeldir, tümelin bilgisi ise kavramdır. Ancak bu kavram tikelin realitesiyle ilişki halindedir. İşte mantığın sorunu tikelle tümel arasında gerçek bir bağın ku-

(52) BİRAND: s. 112.

(53) RIVAUD: Les Grands..., p. 125.

(54) GÖKBERK: s. 95.

(55) BİRAND: s. 71 ve BREHIER: I, p. 171.

(56) BREHIER: I, p. 173.

rulmasıdır. Bu bağ tikeliden devinmeyle gerçekleşebilir, çünkü tikel ile doğrudan ilişki kurmamız olanak dahilindedir, ancak ilişkimizden bilimsel bilgiyi çıkarmamız için, verileri iyi algılayıp, belli şekilde sınıflandırmamız gerekecektir. Mantığın ilk hareketi bu olmalıdır; değerlendirmek, benzer verilerden gereksizlerini ayırmak, bu şekilde nesnenin nitelikleri ve cinsi belli olur, bir kavram grubu içine sokulur (57).

Nesne'nin kavram kazanması hüküm yoluyla olur, hüküm bir düşünce oluşudur. Her hükümde süje (özne), predikat (sıfat, yüklem) ve (bağ) kopula denilen üç unsur vardır (58). Örneğin «kar beyazdır» derken, «kar» süje, «beyaz» predikat ve «dır» kopuladır (59). Hüküm doğru veya yanlıştır, nesnede olduğu gibi varlığı veya yokluğundan söz edilmez (60), doğru hüküm, süje ile predikatın, kopula yoluyla birbirine bağlandığı bir cümle formu altında, bu cümleyi meydana getiren kavramların, objektif gerçekliğe uyacak şekilde birbirlerine bağlanmaları, yahut birbirlerinden ayrılmalarıdır. Buna karşılık yanlış hüküm, kavramları gerçekliğe uymayacak bir şekilde, birbirlerine bağlamak yahut da birbirlerinden ayırmak demektir. Hükümler tümel, sübjektif ve tikel olabilirler (61).

Aristo mantığının asıl önemli yanı sillojizm, tasım, mantıksal kıyastır. Tasım, önergemelerden meydana gelmiştir, belli bilinen hüküm mahiyetindeki önermelerden, bilinmeyen bir önerme, bir sonuç çıkarmadır. Örneğin: birinci önerme (büyük önerme) «bütün insanlar ölümlüdür»; ikinci önerme (somut olay) «bende insanım» (buna subsumtion denir); üçüncü önerme veya varılan sonuç (olması gereken) bende ölümlüyüm» (62).

Aristo tasımla kategoriler öğretisine varmıştır, yani düşüncenin 10 formunu bulmuştur, bilindiği gibi düşüncenin bu 10 formu aynı zamanda varlığın da formlarıdır.

Tasımlar da hükümler gibi tümel, tikel ve sübjektiftir. Aristo älelâde tasımla bilimsel tasımı ayırdeder. Bilimsel tasım ve kanıt-

(57) BİRAND: s. 72.

(58) BİRAND: s. 72-73 ve ARAL: s. 159-160.

(59) ARAL: s. 160.

(60) İbid: s. 159.

(61) BİRAND: s. 71-73.

(62) ARAL: s. 162-163., BİRAND: s. 73 ve BREHIER: I, p. 179.

lar, en sonunda, her türlü şüphenin dışında olan, tamamiyle açık seçik, aksi ispat olunamayan ilkelere dayanır. Bilme işleminde sezginin (intuition) rolü büyüktür, sezgiyle aksiyomlar, doğrudan doğruya kendileri kesin olan önermeler bulunur, bunların en önemlileri «çelişmezlik», «aynıyet-özdeşi» ve «üçüncü halin olamazlığı» önermeleridir (63).

Anlaşıyor ki tümele, kesin kavramlara gitmek ancak tikel-den devinmekle mümkün olmakta, bilindiği gibi mantıkta buna tümevarım (induction) denmektedir. Tümevarım yöntemiyle kavrama varılır, onun tanımı yapılarak forma ulaşılır, kesin bir şekilde form tanınarak bilgi elde edilir.

cc) *Aksiyoloji ve ahlâk :*

Değerler Teorisinin son amacı en değerli olanın araştırılmasıdır. Eski Yunan Felsefesinde en değerli olan «Eudaimonia», yani mutluluktur (64), mutluluğa salt iyi aracılığıyla ulaşılır. Ancak mutluluğun, salt iyinin kendisi nedir? Bu hususta 3 görüş vardır, bunlardan ilki mutluluğu hazda bulur, ikincisi erdemi esas alır. Bütün bunların dışında, Aristo'nun da katıldığı 3. görüş ise yaşamın son amacını gözlem, araştırma ve dolayısıyla bilimde bulmaktadır (65).

Aristo'ya göre gerçek mutluluk dış koşullara bağlıdır, ama ahlâkın asıl konusu, insanın kendi içinde bulunandır, yani insanın kendi etkenliği ile elde ettiği mutluluktur. İnsanın özü de akıl olduğuna göre, insan ancak akıl aracılığıyla, aklın işlemleriyle, aklın etkenliği ile mutlu olabilir. Zaten aklın bilinçli eylemi, insanı erdeme götürür (66). Ancak erdem yalnızca bilme değildir, önemli olan ona sahip olup, uygulamaktır (67).

Madde olan bedeni, form kazandırarak şekillendiren ruh, akıl aracılığıyla bilgi sahibi olur, «entelleki» sine ulaşır. Akıla hâkim olan kategorilerin ve aksiyomların neler olduğunu «Gnozeoloji» bölümünde görmüştük. Oysa insan dışındaki ruhlarda bunlar yoktur, yaşamın en alt derecesinde bitki ruhları vardır, bitkisel ruhlar yalnız beslenir, büyür ve neslini sürdürür. Ruhun bundan sonra gelen

(63) BİRAND: s. 74 ve GÖKBERK: s. 99.

(64) GÖKBERK: s. 108 ve BİRAND: s. 36.

(65) BİRAND: s. 86.

(66) GÖKBERK: s. 108.

(67) BREHIER: I, p. 239.

şekli hayvan ruhudur, o bir öncekine nazaran hareket eder ve nesneleri algılar, bunun nedeni hayvanın yürek sahibi olmasıdır.

İnsan ruhu, ruhların en değerli en üst derecesindedir, onu diğerlerinden ayıran en önemli özelliği akıldır. İnsan ruhu, akıl sayesinde bedenden bağımsız ve sonsuzdur, hayvan ruhuna hâkim olan içgüdü, insanda yerini iradeye bırakmıştır; insan ruhu bilinçli bilgiye sahip olma gücü ile tüm öteki ruhların üstünde yükselir, kavramlar kurar, asıl bilgiye ulaşır, asıl değeri tanır; kavramlı bilgi, duyuların verdiği malzemeyi, aklın aktif bir şekilde işlemesi sonucu elde edilmektedir. En aktif akıl, aynı zamanda ölümsüzlüğe ulaşan en aktif ruhtur. İnsanda birde pasif akıl vardır, bu hayvansal ruhla ilgili olanıdır, pasif aklın kurduğu kavramlar bilinçsiz ve açık seçik olmayanlardır, pasif ruh asıl değerlere ulaşamaz, çünkü o geçici, aktif ruh ise ölümsüzdür (68).

En aktif akıl, en yüce ruh, herşeyi yaratan, her şeyi bilen Tanrıdır. Aristo, değerler hiyerarşisinin doruğundaki Tanrı'ya, bilme erdemine dayalı aşamalardan geçerek ulaşmaktadır. İnsan yeryüzündeki yaratıklar arasında Tanrı'ya en çok benzeyeni, O'na en çok yaklaşandır.

Hayvanda da, insanda olduğu gibi yürek vardır, ancak insanı daha üstün kılan nitelik, dil aracılığıyla açıklanan aklın düşüncesi- dir, işte akla dayalı dil sayesinde insan aile, devlet gibi sosyal ilişkilere girer, değerler yaratır. Hak, adalet ve ahlâka dayalı gelenek ve göreneklere sahip bir topluluk düzenini, yalnız akla sahibolan, dil aracılığıyla aklın ürünlerini ortaya serebilen yaratıklar, yani insanlar gerçekleştirebilir (69). Demek ki, değeri yaratan insandır, ancak bu değer belli verilerle, akıl, mantık ve dille oluşur.

Akıllı insanın biri eylem, öteki düşünme olan iki davranışı vardır. Eylemde önemli olan ahlâk (ethos), düşünmede ise önem düşünme olgunluğundadır (dianoia); bu ayırımdan iki türlü erdem meydana gelir: etik erdemler, dianoethik (entellektüel) erdemler (70). Her iki davranışında da insan, mahiyeti ister iyi olsun ister kötü, mantığa uygun hareket eder.

(68) BİRAND: s. 84-86., GÖKBERK: s. 107-108 ve WERNER: p. 82-84.

(69) BİRAND: s. 83.

(70) JANET: p. 180., BREHIER: I, p. 246. ve GÖKBERK: s. 108.

Amaç hareketin yetkinleşmesidir, bu nasıl olacaktır? Eylemlerle uğraşan ahlâk, en küçük olaylara kadar iner, başka bir deyişle ahlâk, akıl ve muhakemenin somut bir şekilde her türlü insan davranışına girip, onu yönetmesidir: «ne zaman, ne durumda, kimin ve neyin karşısında hangi şekilde davranılacaktır» (71).

Bu durum, insanda doğuştan varolan içgüdüler sayesinde doğal bir şekilde olmamaktadır. İnsan, bir takım tutku, korku ve coşkuyla doğar, bu haller ne kötülük, ne de erdemdir, ne övülür, ne de ayıplanır. Erdem olabilmesi için, bilinçli bir şekilde, benzer her durumda, akla uygun olarak ortaya çıkması gerekmektedir. Örneğin insanın gerçekten doğru olması için, doğru bir davranışı tüm arzu ve isteği ile her zaman gerçekleştirmesi gerekir (72).

Doğru, erdemli, ahlâklı olan nedir? Bu doğayla insan arasında olan bir uyumdur, başka bir deyişle, tüm aşırılıklardan kaçınarak, aşırılıklar arasındaki, akla uygun doğru noktayı bulmaktır (73). Bu en küçükten en büyüğe, en güzelden en çirkine, sıcaktan soğuğa, cesareten korkuya kadar her yerde tam ortanın bulunmasıdır. Demek ki, erdem insanlık anlayışımıza, mantık ve aklımıza, sosyal durumumuza en uygun olan orta yerdir. Sosyal davranışlar açısından örnek vermek gerekirse, cesaret delice atılganlıkla korkaklığın, cömertlik müsriflikle cimriliğin, adalet haksızlığa katlanma ile haksızlık yapmanın, dengeli oluş, deli gibi kızıp köpürme ile vurdum duymazlığın ortasında olan, orta yerdeki doğru, erdemli davranışlardır (74).

Aristo erdemleri teker teker incelemiş, adalet, dostluk, haz gibi erdemlerin, insanı mutlu kılan öğelerin tanımını yaparak, aksi-yolojinin temel konularına değinmiştir. Adalet erdemini bundan sonraki «Hukuk, Siyaset ve Devlet» bölümünde inceleyeceğiz. Aristot'e göre dostluk, erdem için en gerekli koşullardan biridir, en yüksek dostluk özgür insanlar arasında olan, karşılıklı sevgi esasına dayanan dostluktur. Haz iyi olanın yapılması, kötüden kaçınılmasıyla elde edilir. Dostluk, adalet ve hazzın amacı, erdemi, iyiyi getirmektir.

Aristo, Platon'un aksine, adalet, erdem ve ahlâk gibi kavramları site ve politika dışında ele almıştır, ancak tüm bu iyi kavram-

(71) Ethika Nikomakhela'dan naklen BREHIER: I, p. 242.

(72) ŞENEL: s. 243.

(73) BİRAND: s. 87., BREHIER: I, p. 243 ve JANET: p. 178-179.

(74) GÖKBERK: s. 109 ve BREHIER: I, p. 243.

ların gerçekleşmesini, değerlerin tanınıp bilinmesini aristokratik bir eğitim ve öğrenime bağlamakla, politika ahlâk bağının önemini küçümsememiştir. Gerçekten de, ünlü filozof, ahlâkın halk tarafından bilinemeyeceğini ileri sürmüştü, ancak belli eğitim ve öğrenim sayesinde, yatkın kimselerin erdem, ahlâk ve iyiyi kavrayabileceklerini söylemiştir (75).

Aristo erdemini kazanılmasında eğitim ve öğrenim gibi deneysel nedenlerle birlikte, doğuştan varolan akıl ve mantık gibi nedenleri de birlikte ele almıştır. Deney ve akıl uzlaşması, aslında her alanda söz konusu olan, nesne ruh uzlaşmasının, bir form altında entelleki'sine ulaşmasıdır. Görülüyor ki Aristo entellektüalizmi aksiyolojide de geçerlidir.

c) *Hukuk, Siyaset ve Devlet :*

Aristo'nun devlet, siyaset, hukuk ve sosyoloji görüşleri, genel felsefesine uygun olarak, entellektüalist bir görünümle ortaya çıkar; realitedeki devlet, sosyal düzen ve hukukla, olması gereken özleri arasındaki köprü, maddeyle ruhun form, biçim şeklinde birleşmelerine benzemektedir, bunlar da son ereğe uygun olarak, tinsel özleriyle kıyaslanıp, biçimsel şekilde karşımıza çıkmaktadır (76). Bir başka deyişle, örf, adet, sosyoloji ve ahlâkın yarattığı bir nomos (sosyal düzen) vardır, kanun koyucu buna dayanarak normlar, kurallar koyar, bu işlemde devlet son ereğe uygun davranacaktır, yani fizis (olması gereken doğa düzeni) nomos'un meşruluk kriteridir. Bununla birlikte Aristo sosyal düzenin zaten, doğa düzenine uygun olduğunu ileri sürmektedir, çünkü her şeyde olduğu gibi sosyal olay, forma girerken son ereği, özü içine almıştır, önemli olan yöneticilerin bu uygunluğu bozmayacak kanunlar yapmalarıdır, yapmadıkları takdirde zaten kanun varlığından söz etmemiz zor olacaktır. Görüldüğü gibi Platon ve Sokrat'ın aksine fizis-nomos düalizmi Aristo'da bir teklik arz etmektedir, böyle olunca da hukuk'un ideal hukuk'a değil, sosyal düzene uyması sorunu ortaya çıkıyor, yani Aristo, aslında Sosyolojik Hukuk Okulunun ilk temsilcisi olarak realist görüşleri dile getirmektedir (77).

(75) BREHIER: I, p. 240.

(76) ÖZBİLGİN: s. 177.

(77) İbid: s. 180, 182.

Sosyal Düzen'de uyulması gereken ana kural adalettir, oysa adalet soyut bir kavram, bir idedir, durum bu şekilde olunca «nomos'un zaten fizis'e uygun olduğunu» söylemek hatalı olacaktır, çünkü fizis'te olan adalet her zaman için nomosta olmayabilir. Kanun koyucu adaletsiz bir nomos sosyal durumunu, fizise uygun kabul edip ona göre kanun çıkarırsa acaba ne denli haklıdır?

Düzen'in sağlanması, değer'in gerçekleşmesi ve aşırılıkların giderilmesi açısından gerekli olan adalet nedir? Aristo adalete içerik kazandıran ilk filozoftur, onun yaptığı adalet tanımı, çağımıza dek geçerli sayılmıştır, ancak XIX. ve XX. yüzyıllar bu tanıma yeni bir kavramı, «Sosyal Adalet'i» getirmiştir. Ünlü düşünüre göre adalet eşitlik esasına göre ikiye ayrılır: denkleştirici adalet (komütatif) ve dağıtıcı adalet (distribütif); denkleştirici adalet özel hukuk ilişkilerinde söz konusudur, herkesin verdiği kadar alması ilkesine dayanır; dağıtıcı adalet ise herkesin özel durumuna göre yeteneği de göz önünde bulundurularak, eldeki olanaklardan oransal bir şekilde faydalanmasıdır (78), şüphesiz bu ikinci durumda devlete düşen görev asıldır, çünkü olanaklar toplum ve devletin elindedir, yeteneğin, topluma katkının saptanmasını da en iyi şekilde o yapacaktır, zaten bazı görüşler devletin öneminden devinerek, çağdaş «sosyal adalet'le» «dağıtıcı adalet'i» aynı şey kabul etmektedirler (79). Dağıtıcı adalette salt eşitlik yoktur, devlet ve toplum, olanakları aritmetik eşitlik esasına göre dağıtmamaktadır, demek ki devlet birey ilişkilerinde eşitsizlik, bireyler arasındaki ilişkilerde ise eşitlik esastır. Ancak yetenek, çalışma, özel durum, topluma katkı gibi kıstaslara dayanan eşitliğin aritmetik olmasa bile adalete daha uygun olduğu kanısındayız, zaten Aristo'da bu adalet türünün aşırı durumunu daha çok benimsemiş, kanunun somut olaylara inemeyeceğini, dar bir adalet anlayışını dile getireceğini hesab ederek somut olaylarda hakkaniyetin (nasafet) uygulanmasını salık vermiştir, hakkaniyet adaletin en yetkin şeklidir (80).

Görülüyor ki sosyal olaylar adaletle birlikte hukuku yaratmakta, zaten sosyal olgu, site ve devletleri meydana getiren ana unsurlardır. Tarihte sosyal olayın, sosyolojinin insan yaşamına etkisini

(78) ARSAL: s. 102-103., ARAL: s. 31-32., del VECCHIO: s. 46., OKANDAN: s. 282 ve JANET: p. 183.

(79) ÖZBİLGİN: s. 184-185.

(80) JANET: p. 184., del VECCHIO: s. 47 ve OKANDAN: s. 283.

görebilen ilk düşünür gene Aristo'dur: «İnsan toplumsal bir hayvandır (Zoon Politikon)» Doğa onu toplu bir şekilde yaşaması için yaratmıştır (81).

Sosyal ilişkiler «sosyabilite biçimi» şeklinde tezahür eder, Aristo buna «filia» diyor; filia bazı düşünürler tarafından dostluk sözcüğü karşılığı kabul edilip, hakkaniyet ve adalet'le birlikte sosyal ilişkilerin temelindeki iyilik kıstası şeklinde değerlendirilmiştir (82). Toplumda her sosyabilite biçimi bir filiadır, ancak bir de filia entellekisi vardır, amprik filialar bu olması gereken, son ereği oluşturan filia'ya yönelecektir (83). Her aktif filia bir hukuk'a tekabül eder, aktif filia iradenin ağır bastığı filialardır (84).

İkinci sosyabilite biçimi aile, köy vs. gibi sosyal gruplar arasında olan ilişkidir, Aristo buna «kuanonye» diyor.

İşte bu sosyabilite biçimleri hukuk ve devleti doğurur, aslında devlet de bir kuononyedir, ancak o hukukun norm haline gelmesinde, yürürlük kazanmasında marjinal görevi almıştır (85). Tüm bu sosyal değerlere ilâve olarak etik değerlerle yüklü olan insan, aklın tezahürü dil aracılığıyla biraraya gelip, siteleri kurar. Biraraya gelmesi yiyecek, içecek, barınmak ve korunmak ihtiyaçlarının giderilmesi açısından gereklidir. Mutlu, erdemli, huzurlu ve refah dolu bir yaşam ancak bu şekilde gerçekleşebilir. Görülüyor ki sitenin görevi hem yaşamı kolaylaştırmak, hem de ahlâklı ve erdemli bir düzeni sağlamaktır. Aristo'nun devlet düşüncesi 158 Yunan Sitesi üzerinde yapmış olduğu incelemeler sonunda şekillenip, realist temellere dayanmıştır. İlk sosyal birlik ailedir, aile insan kuruluşlarının en eskisidir ve devletin nüvesini teşkil eder, ihtiyaçların giderilmesi açısından da pratik yarar sağlar. Aile erkek, kadın, çocuklar ve köleler gibi muhtelif unsurlardan meydana gelmiştir. Ailenin reisi o aileye mensup en yaşlı erkektir, çünkü yaşlılık tecrübe kazandırır, erkek ise doğası, yaradılışı gereği emir verme yeteneğindedir. Ailede köleler de olacaktır, kölelik bir zaruret- tir, aşağı şekilde yaratılanlar bir emir altında âlelâde işleri yapacaktır.

(81) OKANDAN: s. 254., GÖKBERK: s. 109 ve ŞENEL: s. 236.

(82) JANET: p. 185 ve OKANDAN: s. 285.

(83) ÖZBİLGİN: s. 188.

(84) ÖZBİLGİN: s. 188.

(85) ÖZBİLGİN: s. 194.

Aileler birleşerek köyleri meydana getirirler, köy ailenin daha gelişmiş şeklidir, köyler birleşip siteleri kurarlar, site aslında ailenin en gelişmiş şeklidir, başka bir deyişle entellekisine ulaşan ailedir (Politea). Siteyi yönetenlerin amacı ailede olduğu gibi o topluluğun genel çıkarıdır, yetkileri bu kıstasa göre sınırlandırılmıştır, amaçları mutlu vatandaşlar ülkesi yaratmaktır (86). Bu da politika bilimiyle gerçekleşebilir, politika insanları erdem sahibi ve mutlu kılan pratik bilimlerin en yetkinidir; başka bir deyişle politika, bireylerin devlet tarafından yetiştirilip, forme edilerek eğitilmeleri bilimidir. Politika bilimlerin en yücelerinden biridir, çünkü son ereği genel yarar olup, toplumun mutluluğudur. Ancak bunu sağlayacak devlet memurları veya yöneticilerin de esaslı şekilde yetişmiş, erdemli, ahlâklı ve bilgili kişiler olması gerekir (87). Aristo politika ile ahlâkı her ne kadar birbirinden ayırsa bile, eninde sonunda site huzurunu, ahlâk, erdem ve bilime dayamakla aslında bu ayırımı tam anlamıyla gerçekleştirememiştir, zaten gerçekleşmesine de olanak yoktur. Erdemli ve bilgili insanların yetiştirilmesi devlet tarafından denetlenen bir eğitim ve öğrenimle mümkün olabilir.

Siteyi meydana getiren unsurlar şunlardır: halk, toprak, kişisel mülkiyet ve aile. Siteyi teşkil eden fertlerin sayısı çok olmamalıdır, düzenin sağlanması ve vatandaşların birbirlerini tanıyamaması bakımından çok sayı sakıncalıdır. Ancak sayı çok da az olmayacaktır, bu dayanışma ve savunma için gereklidir. Siteyi meydana getiren bireyler ikiye ayrılır: devlete hizmet ederek onun yaşamasını sağlayanlar ve bizzat devleti teşkil edenler. Bunlardan ilki zeneatkârlar ve çiftçiler sınıfını meydana getirenlerdir, bunlar vatandaşlık hakkına sahip değildirler, mülkiyet ve özgürlük haklarından yararlanamazlar, toprak sahibi olamazlar (88). Bizzat devleti teşkil edenler ise vatandaşlardır, bunlar devletin siyasal, askeri, yasama, yürütme ve yargı organlarında görev alırlar, her türlü hak ve özgürlükleri vardır, çünkü refah, bolluk ve mülkiyet yetki ve iktidarı destekleyen unsurlardır, ancak vatandaşlar arasında derin zenginlik farkı olmamalıdır, uçurum, haset ve kıskançlığa yol açar. Hem fazla zenginlik, hem de fazla fakirlik sakıncalıdır, en iyisi iki uç arasında ortanın bulunması, yani orta hallilerden

(86) OKANDAN: s. 256-259 ve BİRAND: s. 88.

(87) OKANDAN: s. 262-264.

(88) İbid: s. 267.

meydana gelen vatandaşlar topluluğunun kurulmasıdır. Bu durumda devlet istikrarlı olur, karışıklıkların doğma ortamı bertaraf edilir (89).

Erdem ve ahlâkın dışında vatandaş, kanunlara kayıtsız şartsız uyan, uygulamada sorun çıkarmayan kimse olmalıdır, yani vatandaşlık sıfatında hem yönetime katılma, hem de kanunlara kayıtsız şartsız itaat etme fonksiyonu vardır (90). Görülüyor ki Aristo da hocası Platon gibi hukukun düzen fonksiyonunu eninde sonunda adalet fonksiyonuna tercih etmiştir.

Siteyi meydana getiren ikinci unsur topraktır, toprak sitenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geniş olmalıdır, ancak bu genişlik gereğinden fazla da olmayacaktır. Ticaret ve ulaşımın gelişmesi için site deniz kenarında olup, etrafı surlarla çevrilecektir. Surlar site halkını saldırılardan korur (91).

Siteyi meydana getiren üçüncü unsur kişisel mülkiyettir. Mülkiyet bireyin tek desteği, yaratıcı çalışmanın tek iticisidir, birey emeğinin mahsulü olarak kazandığı ve kendisine ait bulunan şeyleri tasarruf edebileceğine kani bulunduğu takdirde daha iyi çalışır. Kişisel mülkiyet site için de faydalıdır, çünkü bireyin sağladığı üretim, aynı zamanda kollektivitenin de emrine sunulmaktadır. Ayrıca mülkiyet haz ve iktidar için de gereken unsurdur. Ancak yukarda da belirttiğimiz gibi, Aristo mülkiyetin aşırısı olan bireyin aşırı zenginliğine karşı çıkmaktadır (92).

Site'yi meydana getiren en önemli unsur aile kurumudur; o devletin ilk nüvesi, ilk çekirdeğidir. Aristo kadın ve çocukların genel ve müşterek olmasına karşı çıkıyor, bu devletin birliğine aykırılığı olduğu gibi, ahlâksızlığa da yol açar. İnsanları birarada tutan, dayanışma sağlayan aile gerekli bir kurumdur; ana, baba, hısım, akraba gibi unsurları ortadan kaldıran ailesiz toplum hem insan doğasına, hem de ahlâk ve pratik faydaya aykırıdır (93).

Her site coğrafi, sosyal, ekonomik vs. gibi durumları nazara alarak, kendine uygun olan hükümet şeklini seçecektir. Ünlü düşü-

(89) İbid: s. 270.

(90) OKANDAN: s. 275.

(91) İbid: s. 277.

(92) İbid: s. 278.

(93) İbid: s. 279-280.

nüre göre iki türlü hükümet şekli vardır: iyi yönetim, kötü yönetim. İyi yönetim şekli olarak Aristo monarşi, aristokrasi ve cumhuriyeti saymaktadır; bunlardan monarşide yetki ve kuvvet kralda, aristokraside soylularda, cumhuriyette ise halktadır. Erdem, ahlâk ve adaletin hâkim olduğu adı geçen düzenlerde bireye, onun hak ve özgürlüklerine, mülkiyet ve aile kurumlarına saygı gösterilmektedir. Toplumlarda rejimler yozlaşır, monarşi tirani, aristokrasi oligarşi, cumhuriyet demokrasi haline dönüşerek bozulur. Bu yeni rejimlerde erdem, ahlâk ve adalet yerine tiranın baskısı, servet hâkimiyeti, halk demagoglarının yalanları her alanda kol gezer. Site'de uyulması gereken ana unsur adalettir, zaten toplumlardaki kaynaşma ve yozlaşmanın asıl nedeni adaletin uygulanmamasıdır. Aristo her ne kadar adalete öncelik tanısa bile, yukarıda da belirttiğimiz gibi düzeni bir çok defa adalete tercih etmiştir.

Aristo adalet, düzen ve kanun egemenliğinin yerleşmesi için yasama, yürütme ve yargı organlarının ayrı, ayrı şekilde kurulup, görev yapması gerektiğini savunmuştur. Bu çağımızda da üzerinde en çok durulan bir anayasa sorunu olup, hemen hemen tüm devletlerin anayasalarına hâkim olan «Kuvvetler Ayrılığı İlkesi» dir. Ünlü düşünürün güncelliğini her zaman için koruyan bu sorunu İlk Çağ'da görebilmesi gerçekten ilginçtir. Ona göre kuvvetlerin ayrı olması denetim, eşitlik ve özgürlük açısından gereklidir, bu üç kısımdan biri kamuyla ilgili hususlar hakkında karar verir, ikincisi yüksek memurluklardır, üçüncüsü ise adaleti dağıtan mekanizmadır. Bunlardan karar verme hakkına sahip olan yasama kuvveti savaş, barış, anlaşmalar hakkında karar alır, kanunları yapar, ölüm, sürgün, müsadere cezaları verir, devletin hesaplarını denetleyerek onaylar veya reddeder. Yüksek memurlar yasamanın karar ve kanunlarını uygular, yargı, devlet birey veya bireyler arasındaki ilişkilerden doğan anlaşmazlıkları halleder (94).

Aristo böylece genel felsefesinden, siyaset görüşüne kadar her alanda bir uzlaştırıcı filozoftur. Maddeyle ruhu, iyiyle kötüyü, çirkinle güzeli bir erekte, bir kavramda (konsept) birleştirip reel'le ideal arasında olması gereken ideal köprüyü kurmuştur. Böylece konseptüalizmin hem kurucusu, hem de en etkili temsilcisi olarak zamanımıza kadar gelmiştir. Bu olması gereken form «entelleksi» sine ulaştığından, Aristo'nun kurduğu akıma entellektüalizm de denir.

3 — Stoisizm :

a) Genel Olarak :

M.Ö. IV. yüzyılın sonlarına doğru Yunanistanda yeni bir fikir akımına rastlıyoruz: stoisizm. Kıbrıslı Zenon'un kurduğu, Assos'lu Kleantes ve Tarsuslu Krisippos'un devam ettirdiği bu akım, M.S. II. yüzyıla kadar fikri hükümlerini sürdürmüş, Helenistik Devirde de etkin bir felsefe olarak Roma Alemin'e de yayılmış, ünlü filozof Seneka ve ünlü devlet adamı Marcus Aurelius tarafından da benimsenmiştir (95). Tarihte 3 Stoa vardır, İlk, Orta ve Son Stoa. Bunlardan ilki Antik Yunan Felsefesini ilgilendirdiğinden, biz burada yalnız İlk Stoisizm'i inceleyeceğiz. Orta ve Son Stoisizm Helenistik Devrin ürünüdür.

Stoisizm hukuk alanında yenilik getiren bir felsefi sistemdir; bu düşünce Doğal Hukuk Teorisinin sistematik kurucusudur. Stoisizm tarihte ilk kez insanlar arasında eşitlik esasını savunup, köleliğe karşı çıkmış (96), ve tek Doğal Hukuk'la yönetilen insanlara tek Evrensel Devlet altında birleşmelerini salık vererek tarihte gene ilk kez «Birleşmiş Devletler» fikrini ortaya atmıştır (97).

Felsefede ise, stoisizm akıl-deney düalizmini birleştirmiş, ancak Aristo'nun aksine deneye ağırlık vererek insanı doğa'ya yaklaştırmıştır. Stoisizm önce maddesel realitelere dayanmaktadır, ancak evrene mistik ve dinsel bir kavram verip, «hayır» doktrini olarak iyiliği önerip, madde-ruh ikilisinden birini diğerine tercih etmemiştir.

Stoisizm'de Aristo, Sokratik okullar (özellikle sinikler), Heraklit ve bazı sofistlerin etkilerini görmekteyiz (98).

Stoisyen fikirleri Seneka, Epiketos, Marcus Aurelius, İskenderiyeli Philon. Çiçeron Plutarkus, Doktor Galien gibi Stoa tilmizleri veya karşıtlarının yapıtlarından çıkarmaktayız, çünkü Stoa büyüklerinin yazıları çok mahdut sayıda elimize geçmiştir (99).

(95) JANET: p. 239., ARSAL: s. 111., OKANDAN: s. 336-337., ve del VECCHIO: 50.

(96) WERNER: p. 234., ARSAL: s. 112., OKANDAN: s. 337., BİRAND: s. 104.

(97) GÖKBERK: s. 133., WERNER: p. 234., OKANDAN: s. 338 ve ŞENEL: s. 268.

(98) RİVAUD: Histoire..., p. 302 ve BREHIER: II, p. 292.

(99) RİVAUD: Histoire..., p. 361., WERNER: p. 218., BREHIER: II, p. 291-292, ARSAL: s. 110.

Stoa, süslü direkli galeri anlamına gelmektedir, Zenon'un Atina'da, Polikile'de açtığı okula, sütunlarından dolayı bu ad verilmiştir.

Okulu kuran Zenon Kıbrıslıdır, önce ticaretle uğraşan ünlü düşünür, Atinaya gelmiş, burada Siniklerin öğretimini izlemiş, daha sonra Stoa okulunu açmıştır. 26 kitap yazan Zenon'un en önemli yapıtı «Politika»dır, filozof intihar ederek hayatını sona erdirmiştir (100).

Zenon'un öğretilerini, öğrencisi Kleantes (M.Ö. 331-232) aynı okulda sürdürmüştür. Assos'lu (Çanakkale) ünlü düşünür çok fakir olduğundan, gündüzleri Zenon'un derslerini izler, geceleri bahçıvanlık yaparak geçimini sağlardı. O da intihar ederek, hayatını sona erdirmiştir. 40 kadar yapıt meydana getiren Kleantes'in «Heraklit'in Yorumu», «Zenon'un Felsefi Doktrini» adlı kitapları en önemlileridir (101).

Stozizm'in en önemli temsilcisi Tarsus'lu Krissippos'dur (M.Ö. 280-205). İnsanüstü çalışkanlığı sayesinde 700 den fazla yapıt meydana getirmiştir.

b) Genel Felsefesi :

Zenon'a göre «Felsefe ulvi ve insani olanı araştıran bilimdir». Tüm doğayı, nesnelere, insanı tanımaya çalışan felsefenin son ereği evrensel akıl (logos) dur, böylece akıl dışılığı (irrasyonelite) atarak insanda salt mantığın egemenliğini sağlar (102). Felsefe içine mantık, fizik ve ahlâkı alır, ancak son erek ahlâktır, mantık ve fizik ahlâkın gerçekleşmesi için çalışırlar, fakat mantık, fizik ve ahlâk kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılmazlar (103).

aa) Ontoloji :

Evren maddidir, maddi olan gerçektir, çünkü maddi olan varlık etken ve edilgendir. Evreni yaratan ilk ana madde (arkhe) ateştir, bu ateş yaratıcıdır, biçim verir, yaşamı doğurur ve ilerletir.

(100) ŞENEL: s. 265., GÖKBERK: s. 126., WEBER: s. 92., ARSAL: s. 39., RİVAUD: Histoire..., p. 362 ve BRUN: p. 10-14, GÖKBERK: s. 133.

(101) BRUN: p. 14-15 ve RİVAUD: Histoire..., p. 363.

(102) BREHIER: II, p. 298.

(103) İbid: p. 300 ve GÖKBERK: s. 126.

Tanrı akıl, Tanrı logos'tur. Tüm varlıkların nedeni olan ateş, zamanla onları tekrar içine alır, tümel bir ateş halinde yeni evrenlerin yaratıcısı olur. Evrensel, tümel kader işte budur (104). Bu satırlar bize Kozmolojik Devri anımsatmaktadır, gerçekten de Stoisizmin Varlık Teorisi Heraklit'in etkisindedir.

Evren Tanrıyla el ele tutuşan, ruhu olan yetkin bir mantık, bir akıldır, tüm iyilik ve güzellik buradadır, fenalık ayrıntı ve istisnadır, nesnelere özünde yetkinlik vardır, yıldızlar ve dünya, matematik kanunlara tâbi olarak plânlı bir şekilde devinirler (105).

Görülüyor ki Stoisyen ontolojide materializm hâkimdir, ancak bu materializmde salt madde anlayışı yoktur, ruh ve akıla sahip evrensel logos'un parçaları olan maddeler mevcuttur. Bu görüşle Stoisizm panteist Tanrı anlayışını da dile getirmektedir.

bb) Gnozeoloji :

Stoisyenlere göre ruhta doğuştan bilgi yoktur, tüm bilgiler dıştan gelerek düz bir tahta olan ruhta izlenimler bırakır, bu tıpkı mum üstüne mühürün yapmış olduğu ize benzer (106). Duyu organları önce dış nesneyi görüp algılar, bu nesne hakkında verilen ilk yargıdır; eğer nesneyi, yanlış algılamışsa hatalı, doğru algılamışsa hatasızdır, yani ruhtaki izlenim nesneye uygunsuzsa yanılğı yoktur (107). Doğru algılama için bir kriter gerekmektedir, bu kriter «anlaşılabilir olma, uygun olma» halidir (108), yani duyularla algılananın, nesneye uygun olması durumudur (109). Zenon'un katalepsis dediği adı geçen durum objesini kavrayan, onu elden geldiğince tıpkı tıpkısına yansıtan bir tasavvurdur (phantasia kataleptike). Bu çeşit tasavvurun nesnesi, ruhta öylesine bir iz bırakır ki, bu izin o Objeden geldiğini inanarak kabul ederiz. İşte doğrunun ölçüsünü ve her bilimin çıkış noktasını Zenon bu kavramda bulur (110). Ancak bu takdirde objektif bir değerden söz edilebilir.

(104) RİVAUD: Histoire..., p. 367-368 ve BREHIER: II, p. 310.

(105) WERNER: p. 226., WEBER: s. 95 ve BİRAND: s. 100.

(106) WEBER: s. 93 ve GÖKBERK: s. 127., BREHIER: II, p. 300.

(107) BREHIER: II, p. 301., WERNER: p. 220 ve BRUN: p. 37.

(108) BRUN: p. 42., RİVAUD: Histoire..., p. 386., RİVAUD: Les grands., p. 165 ve WERNER: p. 220.

(109) BREHIER: II, p. 301 ve RİVAUD: Histoire..., p. 387.

(110) GÖKBERK: s. 127.

Dış görünüşler üçe ayrılır :

. İnanılır ve emin görünüş, bu durumda varolan bir olaydan sözedilir, örneğin: konuşuyorum.

. İnanılmayacak görünüş, bu durumda varolmayan bir olaydan sözedilir, örneğin: güneş doğmadığı halde gündüz olduğunu söylemek.

. Ne inanılır, ne de inanılmaz görünüş, örneğin: yıldızların tek veya çift olduğunu söylemek (111).

Ruh ilk ilişki ile «anlaşılabilir» görünüşü algılar, bu tıpkı açık elin nesneyle teması gibidir; daha sonra onu kabul etme halinden sözedilir, bu ise elin nesneyi tutmasına benzer; nihayet el nesneyi sıkıca kavrayıp, onu bırakmayacaktır, bu da ruhun bilgi sahibi olması demektir (112). Tüm bu işlemlerde Aristo mantığının etkilerini görmek mümkündür, nitekim stoisizmde de «hüküm», «tasım» gibi mantıksal yöntemler vardır (113).

Böylece o nesne hakkında «genel kavram» ortaya çıkar, bu bilimsel çalışmanın temelidir (114). Genel kavramın doğuşu akıl sayesinde gerçekleşir, yani tek başına madde akıl olmadan hiç bir işe yaramamaktadır.

«İyi», «adalet», «ahlâk» gibi soyut kavramların oluşumunu da stoisyenler yukarıdaki bu yöntemle açıklarlar, onlara göre, adı geçen kavramlar aklın ve mantığın zıtlıkları değerlendirmesiyle meydana gelmektedir (115). Hiç bir şey duyu organlarınınca algılanmadığı takdirde soyutlanamaz, genelleştirilemez (116).

Görülüyor ki stoisizmin bilgi teorisi ve mantığında, duyu organlarının rolü birinci plândadır, ancak bilgi ve bilime ulaşma, bu verilerin akıl süzgecinden geçmesiyle mümkün olmaktadır. Böylece stoisyenler sansüalist ve rasyonalist iki zıt kavramı uzlaştırarak daha realist temellerin gerçekleşmesini sağlamaktadırlar. Ayrıca stoisizm, evrendeki her olayı sebep-sonuç ilişkisine bağlayarak rastlantıya yer vermemiştir, rastlantı asıl değil istisnadır.

(111) RİVAUD: Histoire..., p. 387.

(112) RİVAUD: Histoire..., p. 387-388., BREHIER: II, p. 302 ve BRUN: p. 43.

(113) BRUN: p. 33-34.

(114) İbid: p. 44 ve WERNER: p. 220.

(115) BREHIER: II, p. 303.

(116) ARSAL: s. 40.

Dış nesnelere algılanması ancak akıl sahibi bir ruhla gerçekleşebilir, hayvanlar akıl sahibi olmadıklarından dış görünüşleriyle yetinirler (117). İnsan ruhu kalbe bir soluk olarak yerleşmiştir, o aslında evrene hükmeden, evrenin ruhu olan ateş-logos'un bir parçasıdır; beden ölümünden sonra bir süre yaşar ve asıl ateşe döner, yani ölümsüz değildir, tanrısal ruha dönüşüncüye kadar yaşar (118). Ruh 8 bölümden meydana gelmiştir, bunlardan beşi duyu organlarıdır, altıncısı dil ve tanıklık gücüdür, bir de bunların hepsinin üstünde «Hegemonikon» akılcı bir bütün olarak diğer bölümleri yönetir, zaten tüm insan davranışları bu «Hegemonikon»un hegemonyası altındadır (119). Bilgi bu şekilde elde edilir.

cc) *Aksiyoloji, Ahlâk ve Hukuk :*

Stoisyen Hukuk Felsefesinin ahlâkla çok yakın ilişkisi olduğunu bilmekteyiz, nitekim Doğal Hukuk Teorisinin ahlâki esaslar getirdiği mâlûmdur, bu nedenle genel plânımızın uyumu dışına çıkarak, hukuk'u «Aksiyoloji ve Ahlâk» la birlikte incelemeyi daha faydalı gördük.

Stoisyen felsefenin ahlâk, aksiyoloji ve hukuk görüşü genel felsefesine uygun belli davranış biçimleri öne sürer, onlara göre felsefe ve doğa bilimleri ahlâk'a yönelir, ahlâk insanı mutlu kılan tek araçtır, bu böyle olunca tüm bilimlerin, insanın mutluluğuna yönelmesi, onun maddî ve manevî huzurunu sağlaması gerekir. Demek ki insanın amacı ahlâk son ereği ise mutluluktur (120). Son erek'teki mutluluk insan doğasına uygun olan bir yaşama halidir, her türlü ihtiraslardan uzak, akla göre hareketi gerektiren, insanların birbirlerini sevdiği, dostluk, erdem esaslarının hâkim olduğu bir doğal yaşama halidir (121). Stoisyenlerin ideali, doğa ile insan arasında uyumu sağlamlaştırmak, aklın emrine uyararak, doğaya göre yaşamı gerçekleştirip, erdemi sağlamaktır (122). İnsan da doğanın bir parçasıdır, kendini tanıyıp, doğadan, dış evrenden duyu organlarıyla algıladığı verilerden faydalanarak aklın, ruhun derinliklerine iner. İnsan bazı eğilimlerle doğar, ilk eğilimle

(117) BREHIER: II, p. 319.

(118) GÖKBERK: s. 129.

(119) BİRAND: s. 101., GÖKBERK: s. 128.

(120) ŞENEL: s. 266 ve RİVAUD: les Grands., p. 175.

(121) ŞENEL: s. 266., WEBER: s. 95 ve OKANDAN: s. 335.

(122) BİRAND: s. 102 ve ARSAL: s. 40.

kendi bilincine varır, kendi de doğanın bir parçası olduğuna göre bu doğaya karşı atılan ilk adımdır. Burada sağlık, rahatlık gibi kavramlarla karşılaşır, ancak bunlar «iyi» sıfatını kazanmaya henüz lâyık değildirler, asıl «iyi» yi tanımak görelî iyilerden onu ayırmakla mümkündür, salt iyiye ulaşmak akıl yoluyla gerçekleşecektir. Asıl iyi şerefli, namuslu davranışlarda bulunmak ve bu tip davranışlar karşısında mutlu olmaktır işte asıl iyi, erdemin sağladığı mutluluktur (123). İnsanın gerçek «iyi» yi, doğaya uygun «iyi» yi tanıması için tutku ve alalade hazlardan sıyrılması gerekir. Tutku insanı rayından çıkartır, korku ve şiddet ruhun dış verileri nesneye uygun şekilde algılamamasından ileri gelir, bu durumda varacağımız sonuç ve yargılar hatalı olacaktır, oysa doğayı aslına uygun algılayıp, verileri tam algıladığımız zaman, tutkusuz yargılar yapmamız mümkündür, işte bu yargılarda ahlâk, adalet ve hukuk mevcuttur (124). Demek ki ahlakın pratik tezahüründe hukuk vardır, bu aynı zamanda bilgelik ve yetkinliktir (125). Bilge kişide kötülük yoktur, erdemlidir, asıl doğaya uygundur, aklını kullanır, nesnelere doğru değerlendirir, korku, keder, aşırılık bulunmaz (126). İnsan eylemleri bu en yüksek değere, erdeme uygun olmalıdır, böyle olunca, eylemlerimizi, doğru-yanlış, insan olma ödevine uygun-insan olma ödevine aykırı diye ikiye ayırmamız mümkündür. Bunların iyi ve ödevine uygun olanlarında hareketimizin nedenini akıla, diğerlerinde ise tutku ve alalade hazza bağlarız.

Görülüyor ki Stoa ahlâkı, kendi kendine yeten bilge ideali ile endividüalist bir öğretilerdir. Ama öbür yandan da doğanın kanununa bağlama kavramı, bu endividüalizmle denge kuran bir karşı ağırlık gibidir. Çünkü aynı kanuna bağlı olma yüzünden erdemli kişiler yalnızlıktan kurtulmuş, bir beraberlik içinde toplanmış, buluşmuş olurlar. Bundan dolayı Zenon, insanın toplum halinde yaşama ihtiyacını doğal ve akla uygun bir içgüdü diye anlar ve kabul eder (127).

Bireycilik (endividüalizm) zorunlu olarak irade özgürlüğünü kabul eder, ama doğa kanununa bağlı olan insanda irade özgürlüğünden söz etmek ne derece doğru olacaktır? Stoisyenlere göre in-

(123) BREHIER: II, p. 320-321., BRUN: p. 93.

(124) RIVAUD: Les Grands..., p. 176 ve BRUN: p. 95.

(125) GÖKBERK: s. 129.

(126) İbid: s. 130.

(127) İbid: s. 132., RIVAUD: Les Grands... p. 178-179. ve BRUN: p. 97, 101.

sanın irade özgürlüğü demek, etrafında olup biten şeyler karşısında, mekanik yahut da bilinçsiz birtakım eylemlerde bulunmıyarak, kendi doğasına uygun davranması demektir (128).

Stoisizmin hukuk görüşü, ahlâk görüşüyle özdeşleşmiştir, ona göre, ahlâkî değerlerin gerçekleşmesi aynı zamanda hukukî değerlerin, yani adaletin gerçekleşmesi demektir. Bu da akıllı, erdemli, doğa kanunlarının egemenliği altındaki insanın buna uygun davranışıdır. Yani evrensel doğa kanunlarının gerektirdiği erdemli, ahlâkî davranış hukuk ve adalettir (129). Bu kanunların nasıl tanındığı sorunu ise bilgi teorisinde gördüğümüz gibi duyu organlarının algılarının akıl tarafından değerlendirilmesiyle halledilmektedir

Evrende bir Doğal Hukuk vardır, başka bir deyişle evrene ve insana hâkim olan, doğuştan, kendiliğinden gelen bazı ahlâkî değerler vardır, bunlardan biri de adalettir, evren bu adalete uygun olarak tek bir Tanrı tarafından yönetilir, insanın görevi bu kanunları metin haline getirmek ve bunları uygulamaktır. İnsan doğanın bir parçası olduğundan bu kanunlar aynı zamanda onun içindedir. Akıl, doğrunun hâkim olduğu Doğal Hukuk, doğal adaleti yansıtır, adaletin olmadığı yerde hak ve hukuktan söz edilemez (130).

Doğal Hukuk'un kanun koyucusu, doğayla özdeş olan Tanrı'dır, Tanrı Kanunları, kanunların en eskisi, en yetkinidir, bizzat aklın kendisi olan bu kanun, akla sahip varlıkların tamamını birleştirir, onları biraraya toplar (131).

c) *Siyaset ve Devlet :*

Stoisizmin siyaset ve devlet fikirlerini besleyen ana kaynak Doğal Hukuk anlayışıdır, gerçekten de stoisyen filozoflarca sistemleştirilen, bir önceki bahiste ahlâkla birlikte gördüğümüz Doğal Hukuk onlara göre devlet yönetiminde ana ilke olmalıdır, çünkü ahlâk, adalet dolayısıyla, doğal hukuk normları iyi - kötü, adaletli - adaletsiz, doğru - yanlış gibi ayırımların tek kıstasıdır (132).

Bu kanunlar sosyal, siyasal ve doğa bilimleri gibi her alanda geçerlidir, çünkü insanda da mevcut olan evrensel akıl tektir, her-

(128) BİRAND: s. 103., RİVAUD: Histoire., p. 380 ve RİVAUD: Les Grands... p. 117.

(129) WERNER: p. 232 ve del VECCHIO: s. 50.

(130) JANET: p. 239.

(131) JANET: p. 239 ve OKANDAN: s. 337.

(132) JANET: p. 239 ve OKANDAN: s. 337.

kesi kapsar. Herkesi kapsayınca insan da Doğaya bağlanacak, onun ilâhi, evrensel kanunlarını kabul edecektir. Bu kanunlar sınıf, zümre, ırk farkı gözetmeksizin herkes için geçerlidir, böyle olunca siyasal sınırları ortadan kaldırarak tüm insanlara yönelecektir. Tek kanunla yönetilen insanların evrensel tek bir devletin, bir «Kozmopolis» in, bir «Dünya Devletinin» vatandaşı olması gerekecektir (133).

Diğer yandan, hislerden, tutkulardan, arzulardan arınan, gerçek doğasına, erdeme, ahlâka, dolayısıyla mutluluğa erişen insan, iç özgürlüğe de kavuşur, iyi bir öğrenim ve eğitimle bunları gerçekleştirmek olanak dahilindedir. İç özgürlüğe, bağımsız karar alabilme yeteneğine sahip insanları dış baskılarla sınırlamak yanlıştır, Doğal Hukuk ve Adalete aykırıdır. Demek ki esaret ve baskı insan doğasına çelişik durumlardır, asıl olan özgürlük ve kardeşliktir. Soy, servet, statü, ırk, ulusal ayrıcalıklar gözetmeksizin insanlar arasında salt bir eşitlik hüküm sürmelidir. Kölelik akıl dışıdır, özgür ve eşit olan insanlar tek bir Tanrı altında, tek kanuna tâbi olarak, evrensel Kozmopolis'in vatandaşlığından yararlanıp, tek bir aile teşkil etmelidirler (134).

Görülüyor ki, stoisyenler, kendinden önce gelen filozofların aksine, bireyin özgürlüğünü benimsemişlerdir, köleliğe karşı çıkmışlar, bireyi siteye sıkı surette bağlayan görüşleri eleştirmişlerdir. Ahlâk, adalet, erdem ve eşitlik ilkelerini devlet yönetimine sokmayı arzulamak, yüksek ahlâki ve hümanist değerlerin gerçekleşmesi uğrunda yapılan, takdire şayan düşünsel çalışmalardır.

4 — Epikürizm :

Antik Yunan Felsefesinde, Sofistler, Platon ve Aristo ile birlikte Doğa Felsefesi, yerini İnsan Felsefesine bırakmıştır. Bir ölçüde Stoisizm ve bu bölümde inceleyeceğimiz Epikürizmle birlikte Doğa Felsefesi tekrar önem kazanmıştır. Stoisizm doğaya uygun Doğal Hukuk'u savunmuş, Epikürizm ise Demokrit'in doğrultusunda giderek atom sorununa eğilmiş, insan-atom, doğa-atom konularını incelemiştir (135).

Epikürizm'in en önemli temsilcisi ve kurucusu Sisam'lı Epikür'dür. Hermarkhos, Demetrios ve Polyainos gibi ünlü epiküryen-

(133) JANET: p. 240-241, del VECCHIO: s. 51 ve ŞENEL: s. 267.

(134) del VECCHIO: s. 51., ŞENEL: s. 266 ve OKANDAN: s. 337.

(135) WERNER: p. 195.

leri de saymak mümkündür, ama adından da anlaşılacağı üzere bu akımı tam anlamıyla sistemleştiren filozof Epikür olduğundan, biz burada onun fikirlerini incelemeyi yeterli saydık.

a) *Epikür'ün Yaşamı ve Yapıtları :*

Epikür M.Ö. 341 yılında Samos'ta (Sisam Adası) doğdu, 14 yaşında Nausiphanes'in yönettiği Demokritos Okuluna iki yıl süreyle devam etti, daha sonra Atina'ya gelerek orada çeşitli felsefi okullarda öğrenim gördü. 35 yaşında, Atina'da «Bahçe» adını verdiği okulunu kurarak felsefesini yaymaya başladı. Bahçe ne Akademi, ne Lise, ne de Portik Okula benzerdi, o daha ziyade dostların gelip dertleştiği bir ev, huzur ve mutluluğu bulduğu bir Ahlâk Sanatoriyumu idi. Dış evrenden uzaklaşan, mutluluğu arayan insanlar, buraya gelip bir akıl küründen geçip, kuşku, acı, ızdırıp ve huzursuzluktan kurtularak, mutluluğa yönelirlerdi (136)). Bahçe'nin kapısı, kadın - erkek, köle - özgür vs. gibi ayırımlar yapılmaksızın herkese açıktı (137).

Yaşamı boyunca Epikür 300'e yakın yapıt meydana getirmiş, ancak bunlardan 5 tanesi günümüze kadar gelmiştir. Yazdığı felsefe kitaplarından en önemlileri «Doğa Üstüne», «Canon» ve «Şölen» dir (138).

b) *Genel Felsefesi :*

Epikür'ün Genel Felsefesinde ana özellik sansüalizm, atomculuk ve mutluluktur. Felsefeyi o üçe ayırmıştır: mantık veya kanonik, bu bölümde doğruyu yanlıştan ayırdetmeye yarayan kıstasların incelenmesi yapılır; fizik, tüm nesnelere inceleyen bu bilim dahil boşluğu, beden ve ruhun mahiyetini ve atomları araştırır; ahlâk, bu bölümde, insan doğasına uygun yaşam kuralları araştırılıp, uygulaması yapılır. Kanonik ve fizik aslında ahlâka hazırlık yapan bilim dallarıdır (139).

(136) RİVAUD: Histoire..., p. 332-333.

(137) GÖKBERK: s. 119., BREHIER: II, p. 334-325 ve OKANDAN: s. 324.

(138) RİVAUD: Histoire..., p. 333.

(139) RİVAUD: Histoire..., p. 334-335 ve WERNER: p. 196.

aa) *Ontoloji* :

Varlık Bilimi alanında Epikür'ün fizik ve atom anlayışını inceleyeceğiz, çünkü o Demokrit'in izinden giderek nesnelere atom ve boşluklardan meydana geldiğini ileri sürer.

Fizik'in ana aksiyomu «hiç bir şeyden, hiç bir şeyin gelmeyeceği ve hiç bir şeyin hiç bir şeye dönmeyeceğidir», başka bir deyişle ancak varoldandan, varolan başka bir nesnenin doğacağı veya varolan şeyin tekrar ancak varolana döneceğidir (140). Demek ki evren nesnelere ve boşluktan meydana gelmiştir, nesnelere duyu organlarıyla algılamaktayız, boşluğun varlığının kanıtı ise devinimdir, boşluk olmasaydı nesnelere hareket edemezlerdi. Bunun dışında gerçeklik yoktur, tüm realite duyu organlarıyla tanıdığımız nesnelere evrenidir, bu evrenin dışında başka bir evreni aramak anlamsızdır (141).

Nesnelere atomlar meydana getirir, bunlar gözle göremeyeceğimiz ilk maddelerdir, basit veya bileşik olabilirler, nesnelere bozulunca onlar da parçalanır, tekrar birleşip yeni bir beden, yeni bir nesne yaratır, yani yok olma diye bir durum olamaz.

Atomlar hareket halindedir, bu hareketin başlangıcı ve sonu yoktur, hepsinin hızı aynıdır, bu hızla, düşünce eyleminin hızını karşılaştırmak gerekir (142). Atomların şekil ve ağırlık özellikleri dışında yerçekimi etkisi altında olma özellikleri vardır, bu nedenle ana hareket yukarıdan aşağıya doğrudur. Ancak burada Epikür'de bir çelişme ortaya çıkıyor, o da evrende yukarı - aşağı gibi yönleri kabul etmeye filozofun, harekete belli bir yön vermesidir (143).

Atomların karşılaşma şok yaratmaları nesnelere doğumuna yol açacaktır. Durgun atom yoktur, bütün atomlar hareket ederler, işte bu hareket ve şoklar nesnelere ve dünyayı yaratır.

Akıl ve ruh da bir atom bileşimidir, en hafif, en yuvarlak, en fazla hareket kabiliyetine haiz atomlardan meydana gelmişlerdir,

(140) WERNER: p. 199., BREHIER: II. p. 343 ve RİVAUD: Histoire... p. 336.

(141) WERNER: p. 200., GÖKBERK: s. 121., ve RİVAUD: Histoire... p. 336.

(142) WERNER: p. 201.

(143) RİVAUD: Histoire... p. 338 ve WERNER: p. 202.

ılık bir nefese benzerler. Ruh bedenle birlikte etkilidir, beden olmadan hiç bir işe yaramaz (144).

Tüm bu maddeler ve nesnelere evreninde, her şeyi atomlar yönettiğine göre Tanrı var mıdır, rolü nedir?

Epikür bu evreni gerekli olanla, raslantının karıştığı bir nesnelere dünyası olarak nitelendirip mucize ve anlaşılamazlığa yer vermemiştir, bu realist görüşlerine paralel bir Tanrı varlığını da ihmal etmemiştir. Zaman zaman, örneğin rüyalarımızda, duyu organlarıyla algıladığımız bir izlenimden söz ederiz, bu Tanrıdır. Tanrı yapı bakımından insana benzeyen, fakat daha yetkin, tam ve saf atomlardan meydana gelen, şok'un doğurduğu bir varlıktır. Hiç bir şeye karışmaz, evrenin dışında kendi bahçesinde oturup dünyaları seyreder, eğer bu evrene karışsaydı, tüm bu saçmalıklar, anlamsızlıklar ve kötülükler olmazdı (145). zaten kendi mutluluğu içinde bizim dünyamızla uğraşmasının hiç bir nedeni yoktur (146).

Görüldüğü gibi Varlık Teorisinde, Epikür atomculuktan devinerek salt bir materializmi savunmaktadır. Her şey maddedir, madde olmadan hiç bir şey olamaz, Platon'un salt idealizmi tamamiyle yatsınmış, Aristo'nun entellektüalizminden ise öz çıkarılmıştır.

bb) Gnozeoloji :

Bilgi Teorisi'nde önemli olan, hakikatin ölçüsü olan sağlam bilgileri elde etmektir, bu olmadan doğru eylem olamaz (147). Görülüyor ki Epikür sağlam bilgi elde edilebileceğini savunmakla, Bilgi Teorisindeki Dogmatizmi kabul etmektedir.

Maddi bir dünyada yaşadığımızı göre, görülen, duyulan, hissedilen maddeyle ilişki, duyu organları aracılığıyla gerçekleşecektir. Başka bir deyişle duyu organlarıyla algıladığımız görünüm, haz ve acı, bize nesnelere hakkında bilgi verir. Bu da nesnenin açık hissedilmesidir, bir de «ilk bilgiler» vardır, ilk bilgiler (pralepsis), ilk duyu verilerinin tekrarlanmasından doğan genel tasavvurlar, genel kavramlardır (148).

(144) RİVAUD: Histoire..., p. 346 ve GÖKBERK: s. 122.

(145) RİVAUD: Histoire..., p. 346, 348.

(146) WERNER: p. 207.

(147) GÖKBERK: s. 120.

(148) RİVAUD: Histoire... p. 335 ve GÖKBERK: s. 120.

Duyu organlarıyla algılanan görünümlerdeki açıklık, doğru bilgi elde edilmesi için yeterli olan kıstaslardır, çünkü onu hiç bir şey çürütemez (149). Hisler biribirlerini, mantık da hisleri çürütemez, çünkü mantığı meydana getiren hislerdir. Mantıkta en önemli kural varsayım ve görüştür, böylece genel kavram doğar, genel kavram nesnenin duyu organlarıyla algılanıp, beilekte yerleşmesidir, genel kavram doğru, gerçek salt bilgidir.

Epikür, bilgiyi yalnız duyu organlarına bağlamakla, maddeci ontolojik görüşüne uygun, sansüalist gnozeolojik görüşü dile getirmektedir.

cc) *Aksiyoloji ve Ahlâk :*

Felsefenin tek amacı insanı mutluluğa ulaştırmaktır. İrade özgürlüğüne sahip olan insan kendi mutluluk yolunu kendi çizecektir, insanda salt bir irade özgürlüğü yoktur, eylem ve istemlerinin pek çoğu dış koşullara bağlıdır, ancak o gereğinde bunları alt edebilir.

Epikür'ün ontoloji ve gnozeolojisi ahlâka girer (150), nesnel duyu organlarıyla algılanır, bulunan şey maddedir, Tanrı vardır ama bu evrene karışmaz. İşte Tanrı'nın insana karışmaması onu özgür kılar, ona irade ve istem özgürlüğü verir. Demek ki, Epikür aksiyolojinin en değerli aşaması ahlâkı, özgürlüğe dayanmaktadır. Özgür eylemlerin gerçekleşmesi için, Tanrı gibi bir dış baskıyı kaldıran görüş, maddî dış huzursuzlukları, acı ve maddî baskıyı da ortadan kaldıracaktır. Nitekim Epikür acıyı kötü, hazzı iyi diye nitelendirerek, görüşlerinin temelini hazzılığa (hedonizm) dayamıştır. Zaten tüm canlılar doğuşlarından beri hazzı aramışlardır, haz tüm eylemlerin ereği olmuştur. Haz ve acının derece ve türleri vardır, bunda ölçü fayda ve zarar unsurlarıdır. İçinde bulunulan duruma göre iyi, kötü bir şey olarak, keza kötü de iyi bir şey olarak değerlendirilebilir; daha büyük bir acı doğuracaksa hazdan vazgeçilmeli, vereceği daha büyük haz için acıya katlanmalıdır. İyi kötüden, haz acıdan kurtulmadır, her hazzın ereği acıdan kurtulmadır (151).

İnsan ruhu da atomlardan meydana geldiğinden, zamanı gelince dağılır, atomları kalır fakat kendi yokolur, yani insan ruhunun

(149) WERNER: p. 197.

(150) RİVAUD: Histoire... p. 334-335. ve WERNER: p. 196.

(151) WERNER: p. 211.

ölümsüzlüğünden söz etmek akıllıca bir davranış değildir. Zaten ölüm bizi korkutmamalıdır, çünkü yaşadığımız sürece ölüm yoktur, ölüm geldiğinde de biz yokuz (152). İşte bu nedenlerle insan Tanrı ve ölüm korkusunu atmalıdır, Tanrı bu evrene karışmaz, ölüm olunca cezalandırma diye bir sorun da olamaz. Demek ki huzur için önkoşul ölümlülük ve Tanrının tarafsızlığıdır, bu ilkeleri kabul etmeden haz ve mutluluk gerçekleşemez. Epikür'ün anladığı haz, ruhun «ataraksia» halinde olması, yani genel huzurdur, bağımsız tek tek olaylardan duyulan huzur genel hazzı hazırlar (153). Tam huzur ve mutluluğun gerçekleşmesinde ana faktör bilgidir, yapıp ettiklerimizin temelini araştıran, bizi ruhumuzun düşmanı önyargılardan kurtaran bilgi, hazzın temelidir, bizi ancak bilgi özgür kılar (154) Alâlade ihtiyaçların tatmini, fizik acı ve kötülüklerden kurtulma basit şeylerdir, çünkü doğa bize gereken bir çok şeyi vermiştir. Önemli olan her şeyin neden ve niçin'ini öğrenerek sağlam değer ve bilgilere ulaşmaktır. Bilge kişi en şiddetli acılara bile gülebilen kimsedir. İnsanı mutlu kılan ne yemek yeme, ne cinsel zevkler, ne de içki içip sarhoş olmaktır, asıl huzur ve mutluluğu veren akla dayalı bilgilerdir. Ancak bu şekilde alçak gönüllü alışkanlıkları öğrenebilir, sakınacağımız şeyleri ölçebilir, ruha huzursuzluk veren yanlış ve boş inançları sökebiliriz.

Beden ve ruh sükûnuna götüren bilgi, bize erdemi verir, erdem son ereği huzurun sağlanmasıdır, tek başına erdemi aramak yersizdir, o ancak insanı hazzla götürmesi bakımından değerlidir, erdem verdiğini haz insanı mutlu kılan faktördür.

Bilgelik ve doğru görüş, insanı mutluluğa götürür, çünkü bunlar bizi Tanrı, ölüm ve kader karşısındaki korkulardan kurtarır, ölçsüz istekler karşısında özgür kılar, acının gelip geçici ve yenebileceğimiz bir şey olduğunu öğretir. Bu da irade özgürlüğüne dayalı bir bağımsızlıktır. Erdem bizi yiğit ve cesur yapacaktır, çünkü neyin doğru neyin yanlış olduğunu, korku ve acıları yenme yolunu öğretecektir. Epikür'ün mutluluğu bireyci bir anlayışın tezahürü olarak görünmekte ise de, dostluk değerine önem vermesi toplumsal yanının varlığına da delil teşkil eder (155).

(152) İbid: p: 210 ve GÖKBERK: s. 122.

(153) WERNER: p. 208.

(154) İbid: p. 212.

(155) del VECCHIO: s. 52.

Epikür'ün bilgeliğinde Sokrat, bilime olan sevgisinde ise Aristo yatmaktadır. Erdem bilgidir, bilmek insanı haz, mutluluk ve asıl değerlere götürmektedir, yoksa bir çok kimsenin anladığı gibi Epikür, maddî, fiziksel hazzı son erek olarak kabul etmemektedir.

c) *Hukuk, Siyaset ve Devlet :*

Epikür için adalet bilgi ve erdemdir; neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bilip olay ve nesnelere karşısında belli davranışlarda, daha doğrusu buna uygun davranışlarda bulunmak adalettir, Epikür'de de ahlâk ve adalet Stoicism'de olduğu gibi özdeştir. Epikür insanı doğuştan toplumsal bir varlık olarak kabul etmez, insan başlangıçta bir çatışma halinde idi. Acı ve huzursuzluk veren bu savaş, devletlerin kurulmasıyla sona ermiştir. Devlet bir toplumsal anlaşmayla kurulmuştur, devleti kuran insan iradesi hukuku yaratmış, o da insanlar arasında süre gelen savaşı sona erdirmiştir (156). Her ne kadar insanda bir adalet anlayışı varsa da, toplumlarda önemli olan bu anlayış değil, karışıklık ve savaştan, yani acıdan kurtulmak için biraraya gelip bir anlaşmaya imza atmaktır, işte hukuk budur, yoksa doğal hukukcuların savları gibi, insanın içinde olan adalet idesinin tezahürü değildir (157).

Hukuk ve adaletin esası ortak çıkardır, başkasına zarar vermemek, bir zarara konu ve hedef olmamak hususunda karşılıklı olarak sözleşildiği her yerde hukuk ve adaletin varlığından söz edilebilir. İnsanlar ancak topluluk içinde ihtiyaçlarını karşılayacaklardır, huzur ve kanunu devlet sağlar, ancak tüm bunları insanın doğası zorlamaz, devlet ve hukuk ortak çıkar ve çatışmanın sonuçlanması için insanlar tarafından icadedilmiş kurumlardır, anlaşıldığı gibi «Toplumsal Sözleşme» nin ilk temsilcilerinden biri Epikür'dür (158).

Devleti gerekli gören Epikür aslında bireycidir, önemli olan şu veya bu toplumda yaşamak değil, toplum işlerine katılmamaktır, keza belirli bir sitenin adamı olmak da önemli değildir, görülüyor ki bireyci Epikür aynı zamanda bir «Kozmopolis» i de benimsemiştir, bu görüş bir bireyci bakımından olağandır, çünkü otoritenin hüküm sürdüğü alan yaygınlaştıkça bireyin özgürlüğü artar. Kozmopolis'den devinen Epikür yabancıların da siyasal ve medeni

(156) İbid: s. 52 ve OKANDAN: s. 328-329.

(157) ŞENEL: s. 265.

(158) JANET: p. 237.

haklara sahibolması gerektiğini savunmuştur, yabancılara ne köle, ne de düşman muamelesi yapılmalıdır, onlar da aynı hamurdan yapılmış insanlardır (159), önemli olan bilge olup olmamalarıdır.

Epikür, aynı şekilde insanlar arasında farklılığı kabul etmiyerek, kölelik kurumuna da karşı çıkmıştır, toplumda herkes eşittir, insanları sömürmeye dayalı kanunlar adil değildir, çünkü sömürü ona maruz kalanlara acı ve ızdırap verir, oysa insanlığın son ereği ruhun sükûnu ve huzurdur.

Epikür bütün bu fikirleriyle özgürlükcü ve bireyci bir hukuk ve devlet düzenini savunmaktadır, devlet pratik yarar açısından gereklidir, ama amaç, birey ve onun mutluluğu, huzurudur.

İnsanlar arasında salt eşitlik vardır, zenginlik, şan, şeref, nüfuz ve makam uğruna sonsuz tasalar içinde yaşamaktansa, alçakgönüllü ihtiyaçlar içinde sakin ve mutlu yaşamak daha değerlidir.

III — SONUÇ :

Yunan Felsefesinin en önemli akım ve kişilerinin Genel Felsefe, Hukuk, Siyaset ve Devlet görüşlerini inceledik. Ashında bu akım ve kişilerin görüşlerine bağlı daha bir çok filozof ve küçük okulları saymak mümkündür, kısa bir çalışmada bunların tümünün incelenmesi hem olağan dışı, hem de gereksizdir. Amacımız ana hatlarıyla Antik Yunan felsefesinin bir Hukuk Felsefesi Sistematiği içinde tanıtılmasıdır.

Daha önce de «Yunan Felsefesi» bölümü başında belirttiğimiz gibi Antik Yunan Felsefesi, Batı Kültürünün ve bir ölçüde de Doğu Kültürünün temel dayanağı olmuş, her türlü din ve düşünceye etkide bulunmuştur. Rönesansla birlikte yeniden doğan Yunan Kültürü, Modern Çağ düşüncesinin ana kaynağı haline gelmiştir. Doğa Bilimleri bile Yunan ontoloji ve gnozeolojisinin etkisinde kalmıştır.

İncelememiz sırasında dikkatimizi çeken husus Eski Yunan Uygarlığında felsefeye verilen önemdir. İyonyadan, Yunan Devletlerinin egemenliklerini yitirdiği M.Ö. 146 yılına kadar (160), yüzlerce ve hatta binlerce filozof (161) çeşitli öğretileri, özgürce Yunan

(159) İbid: p. 236 ve OKANDAN: s. 328.

(160) BİRAND: s. 95.

(161) Diğer okul ve filozoflar için: RİVAUD: Histoire..., p. 1-468.

Sitelerinde öğretme olanağını bulmuştur. Demek ki halk buna önem veriyor, yöneticiler ise genellikle bundan korkmuyordu. Ve biliyoruz ki Eski Yunanistan İlk Çağın en uygar ve gelişmiş ülkelerinden biri idi, güzel sanatlara, bilime, felsefeye olan saygısından dolayı bu uygarlık aktüalitesini hâlâ yitirmemiştir, aynı çağdaki bir çok uygarlığın unutulup, onun kalması, durumun en büyük kanıtıdır.

Bir kaç olay dışında (örneğin Sokratın ölümü), yöneticilerin düşünenler, filozoflar üstünde baskısını görmüyoruz; devrin yöneticileri fikir ve bilimden korkmuyordu, oysa çağımızda dünyanın bir çok ülkesinde fikir özgürlüğünün varlığından söz açmak tartışma götürür.

XIX. ve XX. yüzyıllar, bir çok ünlü filozof yetiştirmekle, bir felsefî rönesans içindedir. Adalet ve düşün özgürlüğünün hâkim olduğu bu hümanist tutuma ayak uyduramamak, çağdışılık şeklinde nitelendirilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

- ARAL, Vecdi: Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, İstanbul, 1971, İÜHF Yayını
- ARSAI., Sadri Maksudî: Hukuk Felsefesi Tarihi, İstanbul, 1946, İÜHF Talebe Cemiyeti Yayını.
- BİRAND, Kâmiran: İlk Çağ Felsefesi Tarihi, Ankara 1958, AÜ İlahiyat Fakültesi Yayını.
- BOUTHOU, Gaston: Traité de Sociologie, Paris 1946, Librairie Payot.
- BREHIER, Emile: Histoire de la Philosophie, Tome I, 1, Paris 1951, Presses Universitaires de France.
- BREHIER, Emile: Histoire de la Philosophie, Tome I, 2, Paris 1948, Presses Universitaires de France.
- BRUN, Jean: Le Sitoicisme, Paris 1972, Presses Universitaires de France «Que sais-je?».
- CUVILLIER, A.: Manuel de Philosophie, Tome I, Paris 1946, Librairie Armand Colin.
- CUVILLIER, A.: Manuel de Philosophie, Tome II, Paris 1946, Librairie Armand Colin.

- ÇAGIL, Orhan Münir: Hukuk ve Hukuk Ilmine Giriş, İstanbul 1971, İÜHF Yayını.
- GÖKBERK, Macit: Felsefe Tarihi, İstanbul 1966, Bilgi Yayınevi.
- JANET, Paul: Histoire de la Science Politique Dans ses Rapports Avec la Morale, I, Paris, Librairie Félix Alcan.
- OKANDAN, Recai Galip: Umumî Amme Hukuku, İstanbul 1946, İÜHF Yayını.
- ÖZBİLGİN, Tarık: Eleştirisel Hukuk Sosyolojisi Dersleri, Cilt I, İstanbul 1971, İÜHF Yayını.
- RİVAUD, Albert: Histoire de la Philosophie, Tome I, Paris 1948, Presses Universitaires de France «Logos».
- RİVAUD, Albert: Les Grands Courants de la Pensée Antique, Paris 1953, Librairie Armand Colin.
- ŞENEL, Alâeddin: Eski Yunanda Siyasal Düşünce, Ankara 1968, AÜSBF Yayını.
- del VECCHIO, G: Hukuk Felsefesi Dersleri (Çeviren: Sahir Erman), İstanbul 1952, İÜHF Yayını.
- WEBER, Alfred: Felsefe Tarihi, (Çeviren: H. Vehbi Eralp), İstanbul 1964, Remzi Kitabevi.
- WERNER, Charles: La Philosophie Grecque, Paris 1938, Librairie Payot.
- YÖRÜK, Abdülhak Kemal: Hukuk Felsefesi Dersleri, İstanbul 1958, İÜHF Yayını.